

להיות באושוויץ לא לבד

עם סבתא בסיפורה - רחל מוזס (אינגה פצל)
(אשר כונתה על ידי חבריה להכשרה בשם החיבה "ארנבת")

עבודת גמר י"ב
מגישה: נגה ונטורה-אושר

מנחה: אורלי מוריה
ביה"ס ב' יבוץ כברי

1988

תוכן העניינים

עמי 4	- מבוא
עמי 9	1. הסיור שלי במחנה אושוויץ-בירקנאו
עמי 12	2. תיאור מחנה אושוויץ-בירקנאו; תרשים וצילום
עמי 19	3. הסיור במיידאנק ותיאור המחנה
עמי 22	4. הכשרת נויאנדורף
עמי 25	5. סיפורה של סבתא; מפת המקומות דרכם עברה "צעדת המוות"
עמי 40	6. סיכום
עמי 43	7. ביבליוגרפיה

תודתנו לנגה תורג'מן ולבני המשפחה על השימור ומסירת החומר לידיעת הציבור.
איתר והביא לפרסום: יואב גד במסגרת "הכשרות החלוץ בגרמניה – דורות המשך"
PDF עיבוד ועריכה למסמך:
המסמך יוצג לציבור בעברית ובשפות נוספות באנציקלופדיה המקוונת www.jewiki.net
[NOGA TURGEMAN - נגה תורג'מן](#)

מבוא

הנושא בו עוסקת עבודתי הוא כוחה של הקבוצה על היחיד שבה, במחנה ההשמדה.

הנושא המרכזי בעבודה הוא הסיפור של סבתא שלי. רחל מוזס (אינגה פצל).

סבתא נכנסה למחנה ההשמדה אושוויץ בהיותה נערה צעירה ויצאה משם עם מטען גדול של סבל וזיכרונות.

על חייה לפני כניסתה למחנה, בתוך המחנה ולאחריו, ספרה לי סבתא בהתרגשות רבה. בפעם הראשונה סופר הסיפור במלואו. אני בתור נכדתה הבכורה של סבתא, זכיתי לשמוע מפיה זיכרונות וחוויות בכל מיני הזדמנויות.

בעבודת בר-המצווה שלי ספרה לי סבתא את סיפורה, אך אז הייתי הרבה יותר צעירה והבנתי פחות, והסיפור לא סופר לעומק. לכן הסיפור בעבודה זו הינו ראשוני וייחודי.

הזיקה ותחושת השייכות שלי לנושא השואה היו, והן עדיין, מאד חריפות וזה בא לביטוי בהזדמנויות שונות: כשמזכירים את המילה שואה, כולי נדרכת, או כשמגיע יום הזיכרון לשואה, באותו יום אני נוהגת ללכת לביתה של סבתא לשמוע סיפורים. לעיתים היו שתיקות כשסבתא הייתה מחרישה בעצב- ואני ידעתי כי ביום זה לא צוחקים וכדאי שיהיה שקט יותר מן הרגיל.

במשך שנים חיפשתי לעצמי דרך בה אוכל להתקרב אל סבתא, או בעצם להבין מה היה לה "שם", במקום שהוא שכולם דברו עליו, ואני, הילדה הקטנה, מעולם לא הבנתי את פשרו.

לאחר כמה שנים, כשבגרתי, שמעתי שמתארגנת קבוצה של בני נוער שנסעה לפולין. התחלתי להתעניין בנושא, במיוחד כשמעתי בשיחה את הרשמים של החוזרים משם. כל אותה שיחה הייתי מוקסמת ורציתי לשאול הרבה שאלות שהתעוררו בי. הרגשתי שייכות עמוקה לסיפור שלהם. מאותו יום התחלתי לחלום על מסע

כזה. לאחר זמן נשכח ממני הרעיון וחשבתי שאני עדיין צעירה וייקח זמן עד שאגיע למסע מסוג זה.

שנה לפני שעמדה הכיתה שלנו מול ההחלטה מי ייסע לפולין, הוזמנו שתי הבנות שנסעו באותה שנה לספר בכיתה שלי על הנסיעה שלהן ועל רשמיהן. ושוב, כמו בפעם הקודמת לפני שנים, ישבתי מוקסמת, מנסה לקלוט כל מילה מבלי להחמיץ אף פרט.

פעם נוספת התחלתי לחשוב על הרעיון הזה ואף יצא לי לדבר על כך עם סבתא. ידעתי שהיא מצפה שגם אני אגיע לנסיעה כזאת ושהיא תהיה גאה בי מאד על כך.

מאותו יום ידעתי שאני רוצה בכך מאוד וכמעט כל יום חלמתי על מסעי זה אל אותו עולם בלתי ידוע, אפל, אך מעניין.

כשהגיע הזמן בו הכיתה שלי הייתה צריכה לבחור את נציגיה לנסיעה, החלה התרגשות רבה. לא היה הרבה זמן ללבטים, ההחלטה צריכה הייתה להיות מהירה. למרות כל התקוות שהיו לי, הרגשתי בליבי שאין לי סיכוי להיבחר.

עשיתי את כל המאמצים להיות עניינית וכאשר פתחתי את פי בכדי להציג את עמדותי, ומדוע אני רוצה לנסוע, רק אמרתי את המילה "סבתא" ושטף דמעות פרץ מתוכי, ולא יכולתי להמשיך בדברי.

עכשיו כבר ידעתי שאין סיכוי שיבחרו בי, אני לא הצגתי את נימוקי כמו שרציתי וכמו שהתכוונתי. פחדתי שהבכי ייתפס כחולשה בעיני חברי. ההצבעה החלה. אני הייתי עם ראש מורכן, התביישתי שיראו אותי בוכה וכך גם התערער כל בטחוני העצמי שאבחר. לבסוף, איני יודעת איך - נבחרתי! מפני, שניתקתי את עצמי מהקורה סביבי, לא יכולתי לשים לב למתרחש. אך כשאמרו בקול רם: "ענת ונגה נוסעות לפולין", הרמתי את ראשי ולא יכולתי להאמין. הייתי כה נרגשת ומאושרת שפעם נוספת פרצתי בבכי, אך הפעם בכי של שמחה. מיד רצתי אל הטלפון והראשונה שהתקשרתי אליה הייתה, כמובן, סבתא. אני רוצה לציין ולהדגיש שלדעתי אחת הסיבות שבגללה בחרו בי חברי לכיתה, הייתה הכרה עמוקה שלהם מתוך יחסי חברות, בצורך החזק שלי בנסיעה זו על רקע משפחתי ובזאת אני רוצה להודות לכולם.

אחד הקריטריונים לנסיעה היה עיסוק בנושא השואה בעבודת גמר בית-הספר. מאד לא רציתי בזאת וניסיתי להתנגד לכך בכל תוקף. לא רציתי שכל חיי יסובו

סביב נושא השואה, כי הרי גם לפני הנסיעה נדרשה עבודת הכנה רבה שדרשה מאמצים נפשיים גדולים.

ככל שהתקרבה הנסיעה הסתייגתי ממנה יותר, אך מצד שני גם לא הסכמתי לוותר עליה בשום אופן.

התחלתי לחשוב על ההשפעות האפשריות שיהיו לי מהנסיעה מפני שהזהירו אותי על כך מראש.

לעיתים שאלתי את עצמי בשביל מה אני צריכה אח כל המתח הזה, יהיה הרבה יותר קל בלעדיו. אך בכל זאת הייתי עקשנית ולא וויתרתי. לא רק אני חששתי מתגובות שעלולות לבוא כתוצאה מסיורי זה, אלא כל הצוות החינוכי של הכיתה וכמובן משפחתי.

כולם חששו שלא אעמוד בעומס הרב. בהתחלה עוד ניסו לשכנע אותי שאעזוב את כל הרעיון הזה, אך, כשראו שהרצון שלי לנסוע הוא חזק, השלימו עם כך. ואני הייתי שמחה שהצלחתי להחזיק מעמד בלחצים אלו.

אחד הדברים שהכין אותי לנסיעה בדרך המעמיקה והנרחבת ביותר, הייתה ההכנה שעשינו, כל חברי המשלחת.

יצאנו, משלחת של בני-נוער מקיבוצי התק"מ למסע בפולין. הנערים שהתקבצו בקבוצה זו נבחרו ע"י בתי הספר שלהם לייצג אותם בפולין.

ההכנות לנסיעה נמשכו בערך חצי שנה. בפרק זמן זה קראנו ספרים רבים, בעיקר ספרי עדות וגם ספרים היסטוריים על המקומות בהם נבקר. אחת לחודש, פחות או יותר, נפגשנו ולמדנו להכיר אחד את השני. ביקרנו במוזיאון "לזכר השואה והמרד" בלוחמי הגיטאות, שמענו עדויות מפני הניצולים ועוד...

את התהליכים האלו עברנו כקבוצה מגובשת שהראתה את כוחה מאוחר יותר, גם בנסיעה.

לפולין יצאנו ב-8 באפריל 1987. התאכסנו שם בשני בתי יתומים השייכים לארגון "אגודת קורצ'אק", בוארשה ובקראקוב.

האירוח שזכינו לו היה מרגש, בכל מקום ניסו להנעים לנו את הזמן ואנחנו מצידנו גם החזרנו יחס חם.

מסלול הסיור כלל את שלושת מחנות ההשמדה: אושוויץ-בירקנאו, מיידאנק וטרבלינקה, הגיטאות בקראקוב ובווארשה, בית-הקברות היהודי בווארשה ועוד אחרים. חלקם יהודיים וחלקם אחרי תיירות פולניים.

את ליל הסדר חגגנו בווארשה, חג שקיבל לפתע מימד שונה, הרבה יותר יהודי בעיני כולנו. חגגנו בשירה, קריאה מההגדה ועם הרבה צחוק. למרות הכאב וההשתתפות, שחשנו בימים שבקרנו במקומות העצובים והכואבים האלה, ידענו גם לשמוח ולהעביר את הזמן בצחוק ובהנאה. ברגעים שהיו קשים, הורגשה העבודה המכינה שעשינו לפני היציאה. התמיכה, כשהיה למישהו קשה, היתה בולטת מאד.

הביטוי החזק ביותר להכנה זו היה בשיחות שקיימנו לאחר הביקורים בשני המחנות שהיו הקשים והמזעזעים ביותר: אושוויץ-בירקנאו ומיידאנק.

לנסיעה זו הגעתי מוכנה במידה ניכרת, והכוונה לא להכנה מעשית וידע המאורעות והמקומות, אלא להכנה הנפשית, שעברתי כל החיים שלי. כדי להגיע למוכנות פנימית זו לא הייתי זקוקה לספרים ולא להרצאות בנושא, אלא, לסבלנות והבנה. דברים שרכשתי אט אט בנוכחות הקרובה והיומיומית לסבתא.

כאשר הגענו לפולין, סיירנו בעיר ווארשה ולאחר יומיים נסענו לאושוויץ. כל זמן הסיור באושוויץ חשבתי על סבתא ועל החזרה לארץ. כיצד נדבר מעכשיו סבתא ואני; האם היא תספר לי דברים שמעולם לא גלתה לאיש; האם נהיה קרובות יותר, מבינות יותר... שאלות ותהיות רבות עלו לי במשך הסיור. בפולין היינו עשרה ימים, שהיו מלאי חוויות ובעלי משמעות רבה לגבי.

כשהגענו חזרה לארץ משהו בי השתנה וכל הרצון העז שהיה לי לעסוק בשואה ובהשלכותיה בזמן הנסיעה, נעלם.

לא רציתי לשמוע עוד סיפורים מהשואה. רציתי קצת זמן לעכל את כל מה שראיתי ולסדר את הבלאגן שנוצר אצלי.

ידעתי שלאחר תקופת-מה זה יעבור ולכן לא ייחסתי לכך חשיבות.

לאחר מספר ימים, כשהגיעו התמונות שצילמתי בפולין, הלכתי אל סבתא והראיתי לה אותן. סבתא מאד התרגשה ובזה נשבר המתח שהיה בינינו לפני הנסיעה וקצת גם לאחריה.

לאחר כמה ימי מנוחה ורגיעה מהנסיעה, הייתי צריכה לחשוב על המשך עבודת הגמר שלי. החלטתי לעשות עבודה שתעסוק בשואה, אך בצורה עקיפה ואז חשבתי על הנושא שלי: "שינוי עמדות בבני נוער לפני ואחרי נסיעתם לפולין". מאוחר יותר הרגשתי שבעבודה זו אין ביטוי לרגשותי האמיתיים והחלטתי להפסיק לעסוק בזה.

רציתי לעזוב את כל הנושא הזה שדרש ממני מאמצים נפשיים שלא רציתי לעמוד בהם פעם נוספת.

מאוחר מאוד השנה, החלטתי לממש את הרעיון של עבודה שנושאה המרכזי יהיה הסיפור של סבתא, דבר שעליו חשבתי מאז ומתמיד.

הפעם ידעתי שזהו הכיוון והתחלתי לפעול במרץ בנושא. השיחה שהייתה לי עם סבתא נמשכה לאורך שלוש פגישות. כל פגישה התנהלה בנינוחות ובשקט. אני לא לחצתי על סבתא, וסבתא הסבירה לי בסבלנות כל נקודה שנראתה בעיניה בעייתית וחשובה.

לאחר הפגישה הראשונה עם סבתא הרגשתי שהיה זה הדבר הנכון לעשות, וידעתי שלולא נסיעתי לפולין היו הדברים קורים אחרת.

אני מקווה שלעבודתי זו תהיה השפעה חיובית על יחסי עם סבתא, בעתיד.

את העבודה אני פותחת בתאור הסיור שלי, במה שראו עיני - במחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו ואחר כך בתאור המחנה לפרטיו כפי שלמדתי עליו.

פרק דומה אני מביאה גם על מחנה ההשמדה מאיידאנק שאף בו ביקרתי. במרכז העבודה עומד סיפורה של סבתא שלי. לבסוף הסיכום שלי.

עבודה זו אני רוצה להקדיש לסבתא.

הערת המחברת: סבתא, רחל מוזס היתה סבתא נפלאה ונפטרה בשיבה טובה כמעט בת 96. בתאריך 7/5/2017, מוקפת בעשרת נכדיה וחמישה עשר ניניה. שהם "הניצחון שלי על הגרמנים" כך אמרה תמיד.

1. הסיור שלי במחנה אושוויץ-בירקנאו

מחנות ההשמדה בהם ביקרנו היו הדבר המשמעותי והחזק ביותר בסיור שלנו בפולין. בחרתי לספר על שני מחנות: אושוויץ-בירקנאו ומיידאנקה שהיו המרגשים ביותר לגביי ושלכל אחד מהם סיפור ייחודי ותגובה רגשית המתלווה אליו.

אתחיל במחנה אושוויץ שהיה גם המחנה הראשון בו ביקרנו בסיור שלנו וגם משאת נפשי בסיור זה, בגלל העובדה שסבתא שלי הייתה עצירה במחנה זה. מעולם לא עלה בדעתי שאי פעם אעמוד על אדמת אושוויץ ולולא הזדמנות זו, אני מסופקת אם היה לי האומץ לנסוע לשם בכוחות עצמי. למרות הסקרנות והציפיות הרבות, היוו חוסר הידיעה והערפול שלי בנושא, מקור לפחד ולחששות. בשבילי היה זה תמיד מקום קרוב ורחוק גם יחד.

ביום השלישי להיותנו בפולין, שהיה יום שישי ה-10/4/1987 יצאנו בשש בבוקר לעבר המחנות אושוויץ-בירקנאו.

הנסיעה ארכה כחמש שעות כשבדרך עצרנו במספר מקומות.

ככל שנתמשכה הנסיעה כך גברה התרגשותי וציפיתי בקוצר רוח, להגיע למחנה. לבסוף הגענו. המקום היה הומה אדם, רובם קבוצות של תיירים.

לשם הזדהות עם העם היהודי וגם לשם הגאווה, לבשנו כולנו את החולצות של המשלחת שלנו, היה כתוב עליהן "ישראל" באותיות לועזיות.

כשנכנסנו למחנה הובלנו לאולם שבו הוקרן לפנינו סרט דוקומנטארי על המלחמה והשואה. הסרט עסק, אמנם בשואה, אך לא נגע בהשמדה ההמונית של היהודים, ולא ספציפית במחנה אושוויץ, לכן לא היה סרט זה משמעותי במיוחד לגבינו משום שסרטים בנושא זה כבר ראינו פעמים רבות. הייתי כבר סקרנית לקראת הסיור וישבתי חסרת סבלנות ומתוחה על הכסא. כל כך רציתי לקום ולהתחיל בסיור!

בחוץ כבר התכסו השמיים בעננים והיה אפור. צעדנו לעבר שער המחנה שמעליו היתה כתובת בגרמנית "Arbeit macht frei" ("העבודה משחררת"). התחלנו ללכת, הבלוקים היו עשויים לבנים אדומות והדשא ביניהם היה ירוק, בכלל לא כמו שתיארתי לעצמי את אושוויץ.

זה היה מחנה הגברים, כפי שהסתבר לי, לאחר מכן, בשיחה עם סבתא.

נכנסנו למספר בלוקים כאלה, שהיו מוזיאונים בהם הוצגו מוצגים מעוררי חלחלה כמו: שערות אנשים, נעליים, מברשות, פרוטזות וחפצים אחרים של העצירים. הכל היה מאחורי זכוכיות נקיות ומבריקות. כך עברנו שישה שבעה בלוקים עד שהגענו למקום, שכולנו שמענו אודותיו והוא "קיר-המוות", מקום בו הועמדו עצירים להוצאה להורג.

הקיר היה שחור וקר, כוסה בפרחים ולרגליו הונחו נרות נשמה.

לאחר מכן עברנו טקס בו הוקראו שירים וקטעי ספרות אחרים. בינתיים החל טפטוף גשם והיתה אווירה קודרת וסגרירית. למרות מזג-האוויר והמראות שראינו, הלבנים האדומות והדשא הירוק לא נתנו לאווירה להיות עכורה במיוחד, הם כביכול רככו את הכעס, והיתה לי אפילו, מין תחושה של אכזבה מאותו המקום שדמיינתי לעצמי תמיד.

באשוויץ עברנו דרך תאי הגאזים, ולאחר שנים של לימוד על דרך ההשמדה הנאצית ראינו זאת

במו עינינו. המקום היה אפל ומפחיד, ללא כל תאורה מלבד שתי היציאות שלא היו כל כך גדולות. מקום די קטן ובו ארבע משרפות. כשכולם התקדמו הצצתי מאחורי המשרפות, מה שראיתי היה מזעזע. היו שם בורות שהיו מלאים במי גשמים ועל המים צפו עצמות בני-אדם.

מיד ברחתי משם ויצאתי החוצה נרגשת ומזועזעת כולי. יותר לא רציתי ללכת לבד. יצאנו מאושוויץ ועלינו על האוטובוס כשפנינו לברקנאו. לאחר חמש דקות נסיעה, הגענו למבנה ענק שבראשו היה מגדל שמירה ותצפית ולמטה היה שער להולכי רגל ושער לכניסת רכבות. זאת הייתה הכניסה לברקנאו.

הפגישה עם בירקנאו מימשה את הדימוי שהיה לי לגבי מחנות ההשמדה. במחנה זה, להבדיל מאושוויץ, לא היה כל צבע מלבד האפור.

בינתיים התחזק הגשם. התחלנו ללכת... המחנה היה ענק. המוני צריפים, שדות שלמים של צריפים המסודרים כולם בשורות ישרות כמו סרגל. מקום שקט. לא שקט נעים אלא שקט מאיים, מקום ששומר סוד נוראי.

לאחר שהתקדמנו קצת הגענו למגרש הסלקציות בו נהג ד"ר יוסף מנגלה לעמוד מול האנשים שירדו מן הרכבת, ובהטיית אצבע לשמאל או לימין חרץ את דינו של אדם לחיים או למוות. ד"ר מנגלה היה ידוע באכזריותו כלפי היהודים ובניסויים הרפואיים שביצע בבני-אדם.

לכל מקום שהופנה הראש ניתן היה להבחין במגדל שמירה, וההרגשה כאילו גם היום מישהו צופה בך, הייתה מאוד לא נוחה.

האדמה הייתה בוצית למדי וניסינו לתאר לעצמנו איך הלכו פה העצירים יחפים או עם נעליים מעץ, בימות החורף הקשים, והמחשבה הזאת העבירה בנו צמרמורת.

בהמשך נכנסנו לאחד הצריפים כדי לראות כיצד הוא נראה מבפנים. המקום הזכיר אורות סוסים. צריף ארוך ובו שתי שורות של מיטות צמודות לקירות, מסודרות שלוש קומות כאשר כל מיטה היא בערך, שני מטרים לאורך ושני מטרים לרוחב וכמטר וחצי גובה. מיטה כזו שימשה בערך לעשרים איש בימים העמוסים ביותר.

הכל היה עשוי עץ, גם המיטות. באמצע החדר הותקן אח לחימום שלא פעל, כי השגת פחמים הייתה בלתי אפשרית לעצירים.

המחנק בצריף היה ללא נשוא. התרשמנו ויצאנו החוצה.

ממגורי העצירים התקדמנו לעבר הקרמאטוריומים. בברקנאו פעלו חמש משרפות ותאי גאזים, דבר המצביע על "בית-החרושת" הגדול למוות שפעל שם.

תדהמה ואכזבה גדולה ירדה עלינו בראותנו רק הריסות מעשה ידי הרוסים והגרמנים לאחר המלחמה.

אפשר היה עדיין להבחין בשרידי מבנה כלשהו, אך כל הקירות נפלו וקשה היה לחבר את החתיכות למבנה אחד.

התחלנו ללכת מקרמאטוריום אחד לשני, האדמה שעליה דרכנו היתה מורכבת רובה מעצמות אדם. יכולת להבחין בכך גם ללא עזרת זכוכית מגדלת, מספיק אם הסתכלת לאדמה. היו כאלה שחפנו ידם מלוא העפר. אני לא יכולתי להתקרב לאדמה זו לא עם ידי ולא עם פני, הלכתי כמעט על קצות האצבעות.

הדבר המרכזי שהעסיק אותי בסיור הזה הוא איך היה כל זה נראה לו הייתי אני אחת מאותם עצירים אומללים.

טיפות הגשם שהחלו קודם, הפכו למטר חזק והרגשנו שהגיע הזמן לסיים את הסיור, ראינו הרבה וצריך היה זמן לעכל הכל.

עלינו לאוטובוס ונסענו לעבר בית היתומים אשר נמצא בקראקוב. לאחר ארוחת הערב התכנסנו כל הקבוצה לשיחה על היום שעבר עלינו. השיתוף בחוויות וברשמים מהסיור בשני המחנות, וההתרגשות גרמו לכך שנחוש קרבה רבה יותר אחד לשני גם בהמשך הסיור בפולין.

2. תיאור מחנה אושוויץ - בירקנאו

אשוויץ היה מחנה הריכוז הגדול ביותר מבין למעלה 100 מחנות ריכוז שהקימו הנאצים בארצות הכיבוש באירופה.

"אשוויץ" - על שמה של העיירה הפולנית הקטנה אושווינצים, על גדת הנהר סולה שבפרבריה הוקם המחנה.

אשוויץ הייתה מערכת של 39 מחנות ריכוז שחולקו לשלוש קבוצות עיקריות:

אשוויץ 1

אשוויץ 2 שנקרא בירקנאו.

אשוויץ 3 שנקרא בונא.

הקונצרן נוסד ע"י הקמת מחנה הריכוז אושוויץ באביב 1940 וב-20 למאי 1940, הגיעה הקבוצה הראשונה של עצירים גרמניים פליליים לתפקידי השגחה. קביעת גבולותיו של "תחום האינטרס" על שטח של כ-40 קמ"ר, מראה את החשיבות שייחסו הגרמנים לאשוויץ. מ-1940 פונו תושבי הכפרים מתחום שטח זה ועל שטח הכפרים האלו הוקמו סניפים של מחנה הריכוז אושוויץ.

אשוויץ 1. - היה המחנה העיקרי. בו נמצאה ההנהלה המרכזית של הקונצרן, מרכז הגסטאפו של המחנה, מפעלים לכלילים ותעשייה צבאית שפעלו למטרות הצבא הגרמני.

מחנה זה מילא תפקיד חשוב נוסף והוא הוכחה, בשעת הצורך, ל"שמם הטוב" של מחנות הריכוז הנאציים, בפני שליחי ציבור. ואמנם מראה המחנה לא עורר רושם רע או חשד כלשהו שמצוי בו דבר שאינו כשורה. הוא היה מטופח ומשוכלל.

מעל לשער המחנה באשוויץ הייתה תלויה הכתובת המפורסמת:

Arbeit macht frei" (העבודה משחררת).

תוחלת החיים של העצירים באשוויץ והייתה ארוכה יותר מאורך חיי העצירים באשוויץ 2 ו-3, לכן גם היו בו פחות קורבנות.

אשוויץ 2. - מחנה זה נקרא בירקנאו שפירושו "נווה לבנים" ותפקידו היה השמדה המונית בתאי גז. לבירקנאו השתייכו עוד מספר מחנות קטנים יותר.

מחנה זה נמצא כשני קילומטר מערבה לאשוויץ 1. עצירים שהיו במגע מתמיד עם הטרנספורטים שהגיעו לבירקנאו וניהלו רישום של מספר הבאים, אמדו את מספר הנרצחים בבירקנאו ב-3,500,000 איש, מהם כ-90% יהודים.

מחנה בירקנאו הוקם על שטח של ביצות, והאקלים בו היה קטלני.

חיידקי הקדחת, הטיפוס והדיזנטריה ומחלות נוספות, גרמו למותם של עצירים רבים.

מי השתייה בבירקנאו לא היו ראויים לשתייה, אבל אותם נאלצו העצירים לשתות. בימי היובש והחום עטו על העצירים "ענני" יתושים. במשך כל שעות היממה הייתה הסביבה מכוסה בערפל לח שהתאבך מהביצות והאוויר הכבד לנשימה היה ספוג בצחנת המשרפות הקרובות. כל אלה השפיעו קשות על מצבם הנפשי והגופני של העצירים.

את העצירים ליוותה בצאתם לעבודה ובשובם ממנה, מנגינה עליזה שהיוותה ניגוד לצעקות ולגידופים של הנאצים ולנאקות הגוססים. מנגינה זו הושמעה ע"י התזמורת של אושוויץ-בירקנאו אשר הייתה מורכבת מנשים שנשלחו אל המחנה ונתגלו כמוכשרות למוסיקה. נשים אלה ערכו

קונצרטים להינריך הימלר ולד"ר מנגלה, נגנו עבור פלוגות העבודה ועצירות חולות, ובאזני אנשי ה.ס.ו. מנצחת התזמורת הייתה דודניתו של גוסטאב מאהלר המלחין הגרמני הנודע. תקוותה היחידה של קבוצת בנות זו להישאר בחיים הייתה תלויה בקיום התזמורת.

מחנה הריכוז בירקנאו נבנה עבור 250,000 עצירים. ייעודו היה למצות את כוחותיהם הגופניים והנפשיים של העצירים עד תום ומשם לשלחם למשרפות, היה זה מעין מצבר לחומר דלק לארבע המשרפות.

המחנה השתרע על שטח של שני קמ"ר לערך. אורכו היה כשני ק"מ ורוחבו ק"מ אחד. הקפתו ארכה כשעה וחצי.

המחנה עצמו, דהיינו השטח המיועד לעצירים, חולק על-ידי כבישים שכיוונם ממזרח למערב, לשלוש גזרות: B1, B2, B3

הכניסה המרכזית למחנה הייתה מצד מזרח בין הגזרות B1, B2, B3 בגזרה B1 היו שני מחנות: B1A, B1B, שהוקמו בשנת 1941.

הבלוקים הפרימיטיביים עשויי הלבנים, נבנו על ידי עצירים מאושוויץ ובעיקר שבויי מלחמה רוסיים. הגיזרה B2 הופרדה מגיזרה B1 על-ידי כביש, תעלה ורציף רכבת שנקרא גם "תחנת-המוות". בניית גיזרה זו הושלמה בשנת 1942 ואל התחנה הגיעו רכבות מכל קצווי אירופה.

הגיזרה הייתה בת שבעה מחנות. שלושה מהם (B2A, B2B, B2C) נמצאו ממזרח לכביש המוביל מדרום לצפון וארבעה הנוספים (B2D, B2E, B2F, B2G) ממערבו. באחדים מהם היו 20,000 עצירים, ובמחנה B2C ישבו בקיץ 26,000 - 44 נשים מהונגריה. המחנות הבודדים בשתי הגזרות היו מערכת בלוקים שהיו מוקפים גדרות תייל מחושמלות, וכל השטח היה זרוע תעלות ניקוז.

ב-1944 הייתה חלוקתו של מחנה בירקנאו כדלהלן:

- B1A – מחנה בידוד ובית חולים לנשים
- B1B - מחנה עבודה לנשים
- B2A - מחנה בידוד לגברים
- B2B - מחנה משפחתי של יהודי צ'כיה
- B2C - מחנה נשים הונגריות
- B2D - מחנה גברים עיקרי
- B2E - מחנה משפחתי של צוענים
- B2F - מחנה בית-חולים של גברים

בלוקים ובהם מחסנים של חפצי-ערך שפעלו בהם יחידות פינוי. האיזור כולו מכונה "קנדה". B2G. B3 הייתה גיזרה שלא הושלמה ויושבה זמנית ע"י נשים יהודיות הונגריות. המבנים החשובים ביותר היו ארבעת המשרפות של המחנה ובהן 36 כורי-שריפה, ושמונה תאי-גאזים שסומנו במספרים: 4,3,2,1.

המשרפות 1 ו-2 היו קטנות יותר ותאי הגאזים שלהן היו בקומת הקרקע. תחנת החיטוי עם המקלחות נמצאה בין המשרפות 2 ו-3. בתחנה זו נוקו העצירים מן הכינים. כל שלוש הגזרות, המשרפות ותחנת החיטוי, היו יחידה אחת שהוקפה בשרשרת עמדות שמירה שהיו מגדלי תצפית גבוהים.

בשער כל מחנה נמצא צריף מפקדת הבלוק שישבו בו אנשי ה.ס.ו. וקציניהם. כל עציר או יחידת עבודה, שיצאו את המחנה היו מחויבים להתייצב בצריף ומספריהם היו רשומים כל עוד לא חזרו.

הקסרקטין של ה.ס.ו. היה מצויד היטב לרווחת יושביו. הותקנו בו הסקה, מים חמים וקרים, מטבחים וחדרי בידוד. בקסרקטין גרו כשלושת אלפים אנשי ה.ס.ו. "ה.ס.ו. לאצארט" שימש כבית-חולים מהודר לאנשי ה.ס.ו. ולחיילים גרמניים מהחזית. מגדל המים שנועד למחנה כולו, היה בגודל המסוגל לספק צורכי כרך.

במדור הכלבים - אימנו אנשי ה.ס.ו. כלבים לצורך שמירה על העצירים ורדיפה אחריהם. חצר המשק - הייתה חווה גדולה שהשתרעה על אדמות הכפרים שפנו. בחווה זו עבדו עצירים, גברים ונשים.

מכוני הטיהור - היו מבנים מעוגלים שנמצאו בין משרפה מס 2 לתחנת החיטוי. במכונים אלה יובשה הצואה והוכנה לשימוש חקלאי.

היקף המחנה ועוצמת מנגנון ההשמדה הגיעו למידות שלא היה ספק שמטרתם הייתה השמדתם של אותם עמים אירופיים שקיומם הפריע לשאיפותיהם הלאומיות של הגרמנים. בירקנאו היה בית חרושת ענק למוות.

אושוויץ 3- בונא, מחנה זה ייעודו היה הקמת בתי-חרושת ענקיים לייצור סינטטי של גומי ובנזין. גם למחנה בונא השתייכו עוד מספר מחנות קטנים יותר. המטרה של הנאצים לא הייתה רק להשמיד את הלאומים ה"נחותים" מהם, אלא גם לנצלם קודם לכן ככל האפשר. לשם כך הוקמה שורה ארוכה של מחנות צדדיים בסביבת אושוויץ אשר בהם הוכרחו לעבוד עשרות אלפי עצירים עד שלא היו כשירים יותר לעבודה ואז נשלחו לתאי הגזים. מן החשובים שבמחנות אלה היה בונא, סניף שהשתייך במישרין לחברה "אי. גה. פארבן".

חברה זו, שישבה בפראנקפורט, הייתה הראשונה שהשיגה רשיון מהמיניסטרו של גרינג, להקים בקרבת אושוויץ קומבינאט כימי. פירושו של דבר היה הקמה מיידית של בתי-חרושת שישרתו את תעשיית המלחמה הגרמנית. החברה חתמה על חוזה עם אנשי ה.ס.ו. בו התחייבו אלה להוציא לקונצרן מכסת עצירים חזקים ובריאים תמורת שישה רייכסמארק ליום, לאיש.

המבנים הראשונים בבונא הוקמו ע"י עצירים מן המחנה, בשטח היישוב מונוביץ, שהיה במרחק של כשמונה ק"מ מאושוויץ.

העבודה הייתה מלווה עינויים קשים, הלקאות וצרחות. רבים העצירים שלא-החזיקו מעמד, מהם שנפלו תחת אלות אנשי הקאפו ואנשי ה.ס.ו. ומהם שהתמוטטו מאפיסת כוחות ומרעב.

בכל יום הוקצבה מכסת עבודה. אם היה פיגור מה בעבודה הוכו העצירים, וזאת על מנת להמריצם להפיק את המכסה שנקבעה להם לאותו יום.

בפרק הזמן מאוקטובר 42 עד מרס 45, היה מחנה "בונא" בית-קטל לבני-אדם. מאוחר יותר החלו סלקציות במחנה בהן הבטיחו לחלשים "הבראות", אשר היו תאי הגז של בירקנאו.

בסלקציות הוצאו קרוב למחצית העצירים מיחידות העבודה והם נשלחו לתאי הגז, וזאת משום רצונה של הנהלת "אי. גה. פארבן" בעצירים חדשים, בריאים וחזקים. כך הובאו כל הזמן עצירים חדשים למונוביץ' והקמת מבני בתי-החרושת התקדמה בקצב מהיר.

ככל שהתרבו העצירים במחנה, הלך וגדל מספר הסלקציות האכזריות שנערכו מדי שבועיים. ב-18 בינואר 1945, פונה המחנה בחפזן מפחד התקדמות הצבא הרוסי. העצירים הוצאו בלוויית אנשי ה.ס.ו. וכך החלה "צעדת-המוות" שרבים מצאו בה את מותם.

מתיאור כללי זה של מחנות אושוויץ ובירקנאו, אעבור לתיאור מחנה- הנשים בבירקנאו, שם הייתה

מחנה הנשים בבירקנאו

מחנה הנשים באושוויץ נוסד במרס 1942.

בעמדות המפתח החזיקו גרמניות שעיסוקן הקודם היה לפעמים מפוקפק, אך לאומיותו הגרמנית הייתה תעודה מספקת כדי שיתמנו לתפקידים בכירים. ב-16 לאוגוסט 1942 נסגר מחנה הנשים באושוויץ 1 והועבר לבירקנאו. מתוך שמונת אלפים הנשים שהועברו לשם, נשלחו מיד ארבעת אלפים לתאי הגאזים.

בבירקנאו נגזרו על הנשים תנאי-חיים נוראים ועל אף התמותה הגבוהה, היו בו בכל זאת, באוגוסט 42, שתיים עשרה אלף עצירות.

קרקוע המספרים אצל הנשים היה נהוג בדומה לזה שהונהג אצל הגברים, אלא שנקבעו להן סדרות מספרים משלהן, לדוגמא: קבוצת נשים שמלבד המספר המקועקע נוספה גם האות A, או נשים צועניות שלהן הייתה סדרת מספרים מיוחדת הנושאת את האות Z - Zigeuner. לכל הנשים, פרט לגרמניות, גולחו השערות בכל חלקי גופן ולאחר מכן הלבישו אותן סחבות בלות ונתנו להן נעלי-עץ.

כבר ביום המחרת לבואן שולחו הנשים לעבודות קשות ביותר. הנשים, במיוחד היהודיות, אורגנו ביחידות עבודה כפי שהיה אצל הגברים. עינויי משגיחות ה-ס.ס. היו אכזריים ביותר וגרמו לכך שנשים ניסו להתאבד מחמת הייאוש. נשים מעטות בלבד הצליחו להחזיק מעמד בתנאי המחנה ואלה היו בעיקר העובדות בשירותי הנהלת המחנה, בבלוקים, במטבחים, במשרדי הרישום, מכבסות ועוד... בהם היו התנאים טובים יותר.

אגף הנשים הראשון בבירקנאו היה במחנה B1A ומאחר שהתמלא במהרה עד אפס מקום, הורחב בקיץ 43. בתקופה זו היו בבירקנאו כשמונים אלף נשים. בכל בלוק שוכנו בין אלף לאלף חמש מאות נשים שישנו על גבי מיטות קרשים בנות שלוש קומות.

תנאי החיים הירודים גרמו גם אצל הנשים לירידה במצבן הנפשי והגופני, ולהתפשטות המחלות המדבקות השונות, במיוחד לטיפוס הבהרות.

ביו גורמי התמותה והתפשטות המחלות היו קעריות הפח שבהן קבלו העצירות את האוכל. קעריות אלה נשטפו במים קרים בלבד, לאחר שבלילה שימשו לתכלית שונה מזו שנועדה להן. נשים שלקו במחלות ולא היה בכוחן לצאת בלילה אל ה"שירותים" שהיו רחוקים, השתמשו בקעריות אלה לעשות בהן את צרכיהן.

גורם נוסף שהקשה מאוד היו נעליים. הנעליים שאיתן הגיעו העצירות למחנה לא החזיקו מעמד בפני הבוץ והשלג יותר משבועות אחדים ובמקומן קבלו העצירות נעלי עץ שלעיתים לא היו לפי מידת הרגל ולרוב קפאו בהן הרגליים והעלו פצעים.

כמחצית מחנה B1A שימש בית-חולים, כשכל הבלוקים בבית-חולים זה שימשו למעשה במחסני אספקת נשים לתאי הגאזים.

היתרון היחידי בבית-החולים היה בכך, שהחולות הנמצאות בו לא היו חייבות לצאת למפקדים ולעבודה. אך למרות זאת, הן שכבו בתנאים נוראים, ארבע נשים שמחלותיהן שונות על גבי מיטה

אחת ברוב של מטר אחד בלבד.

בחורף 43-44 מתו בבית-החולים, מדי יום, כמאתיים עד שלוש מאות חמישים נשים ויותר. משגיחות ה.ס.ס. נהגו להעניש את הנשים ולעיתים קרובות על דברים של מה בכך עונשים קשים מנשוא.

ביעור הכינים שימש הזדמנות לעינויים והשמדתן של נשים. הפעולה נערכה לעיתים קרובות ביותר, אך הכינים לעולם לא בוערו כליל. עם כל פעולה כזאת נלקחו מן הנשים כל חפציהן שהצליחו להשיג בעמל רב ואשר הקלו עליהן במקצת. לאחר ביעור הכינים קבלו שוב סמרטוטים ישנים ושמיכות מלוכלכות שרחשו כינים מחדש.

עם כל ביעור כינים נערכה גם "סלקציה" בידי רופא ה.ס.ס. שחרץ את דינן של העצירות במבט חטוף. נשים שנבחרו להשלח לתאי הגאזים הועמדו בצד ומשגיחות ה.ס.ס. רשמו את מספריהן ולאחר מן העבירו אותן לבלוק הריכוז מ"ס 25 במתנה B1A.

מלבד אותן "סלקציות" גדולות נערכו גם סלקציות מצומצמות ע"י משגיחות ה.ס.ס., אשר היו לעיתים אכזריות יותר מן הסלקציות שבהן היה רופא זה שקבע את מצב בריאותן של הנשים.

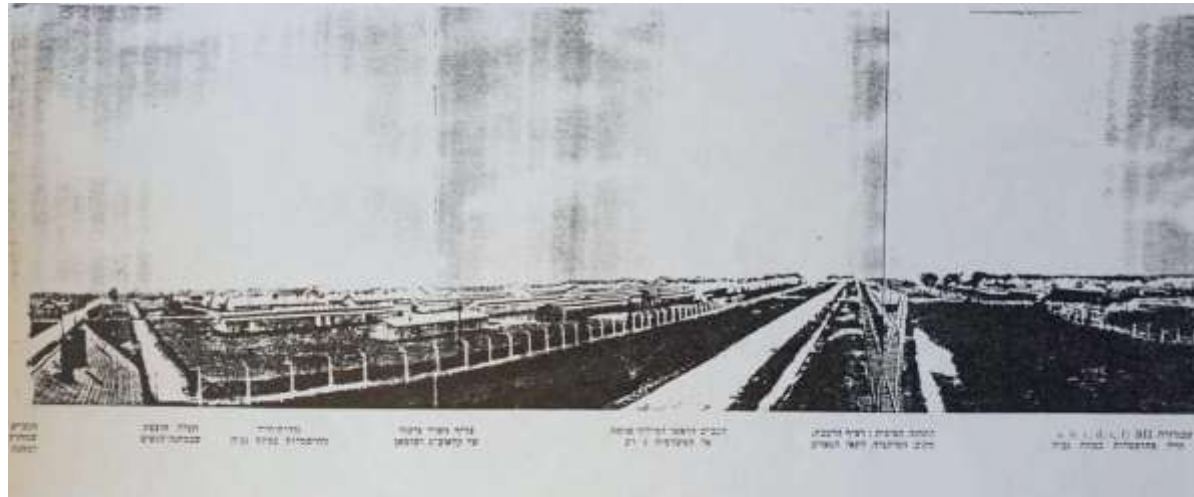
לכל אישה נקבע כרטיס במשרד הרישום המרכזי ובו היו רשומים פרטים אישיים: המספר, השם ומקום עבודתה של אותה אישה.

בלוק מ"ס 25 שהיה פרודודור המוות, נקרא גם בלוק העונשין, שבו רוכזו הנשים שנידונו למוות בתאי הגאזים.

התמותה בבלוק זה עלתה בהרבה על התמותה בבלוקים אחרים, מכיוון שהנידונות למוות קבלו אוכל ומשקה רק באותם מקרים שנשארה שארית כלשהי בסירי מטבח המחנה. הגרמנים אהבו להתעלל בנשים, ובמיוחד התענגו לראותו נלחמות זו בזו. העצירות שחשו בכך ניסו בכל כוחן לא לתת להם כל סיבה שבגללה יוכלו לפרוץ בצחוק, האויבים במחנה לא היו רק הגרמנים, אלא גם העצירות עצמן, שבאו מכל קצוות אירופה ונלחמו מלחמת אחים בתוך המחנה. היו פעמים שהיהודים יוצאי גרמניה הואשמו כגורם לפריצת המלחמה אך, במשך השהייה במחנה הצליחו הארמניות להוכיח ולשכנע שזוהי טעות יסודית ואין להן סיבה להיות מסוכסכות ובאמת, כעבור זמן מה נרגעו הרוחות במקצת. עם "צעדות המוות" בינואר 45, התחסל מחנה הנשים. מרחק הזמן בין צעדה לצעדה היה של יום אחד או של כמה שעות. כל צעדה מנתה כמאה נשים ויותר.

הצעדה נמשכה כחמישה חודשים בקור, בגשם ובתנאים גרועים עוד יותר מאלה שהיו במחנה, ללא יכולת לנוח במשך מספר ימים, ללא אוכל ומקור מים.

רבות מן הנשים שנשארו בחיים לאחר תנאיו הנוראים של המחנה, מצאו את מותן בצעדה זו.

מחנות בירקנאו ('אושוויץ 11') ומחנה הנשים BLa

מראה כללי של בירקנאו (אושוויץ 11) מערכת מחנות שהקימו הנאצים בשביל 500,000 עבדים מאחורי גדרות-תייל מחושמלות.

צולם בידי ד"ר צ'שפיווא מעל המגדל של המשמר הראשי שבשער בירקנאו, בשנת 1947. בשעה שהגירות B11, B111 כבר פורקו במקצת. ועלי-כן אין התצלום מוסר אלא רושם מועט מן הממדים העצומים של מחנה השמדה זה. תוכנית כל המחנה ותיאור מדוריו ר' מעבר לדף.

3. הסיור במיידאנק ותיאור המחנה

לעבר מחנה ההשמדה מיידאנק יצאנו בבוקר יום רביעי 14/4/87. לאחר שלוש שעות נסיעה מווארשה הגענו ללובלין. נסענו קצת בתוך העיר ולא הספקנו לצאת מפרבר אחד וכבר נגלה לפנינו מחנה מיידאנק. ניתן היה להבחין בו ובכל פרטיו בבירור גמור. כעשרים מטר מהכביש הראשי ניצב לו המחנה ללא כל ניסיון הסוואה וקרוב מאד לבתי האנשים שבסביבה. גדר המחנה הייתה סמוכה לפרבר אחד של העיר, כך שהאנשים שגרו שם לא יכלו שלא לשים לב למתרחש בתוכו ולא יכלו שלא להריח את הריח שעלה מארובות הקרמאטוריום יומם ולילה. בגמר הסרט יצאנו החוצה ופנינו לעבר שער המחנה, עמדנו לרגלי מצבה גבוהה לזכר קורבנות המחנה וסקרנו מלמעלה את המחנה וסביבותיו. בקצה המחנה הייתה מין כיפה, מבנה משונה, שאת פשרו הבנו מאוחר יותר, ובצד אחר היו שדות של איכר שבאותו רגע חרש את אדמתו.

בכניסה למחנה נמצאו תאי הגאזים שעל הקיר החיצוני שלהם היה כתוב: "Bad Und Desinfektion" (מקלחת וחיתוי) וזאת בכדי להערים על העצירים כדי שייכנסו בבטחון שזוהי, אכן, מקלחת.

החדר הראשון היה מקלחת אחת גדולה, היו בו כמה עשרות "טושים". מקלחת זאת שימשה להרגעת העצירים לפני כניסתם לתא- הגאז.

לאחר מכן נכנסנו לאחד מתאי הגאז. התחושה בכניסה לשם הייתה מאד לא נעימה ומעלה אסוציאציות מפחידות. ראינו את הפתחים שבתקרה שנועדו להכנסת הגאז ואת הפתחים שדרכם העבירו צינור מנוע של משאית, גם כדי לזרז את תהליך המיתה, ובמיוחד כדי לגבור על זעקותיהם של האנשים שנמצאו בתא על מנת שחבריהם שבמקלחת לא ישמעו אותן. הקירות היו אפורים ורעים. פה ושם ראינו סימני אצבעות טבועים על הקיר, אולי של אנשים שניסו להיאחז במשהו בשארית כוחותיהם. היה שם נורא מפחיד וקר.

כך עברנו בכמה חדרים, שבכל אחד מהם נעשה ניסיון בגאז אחר. ראינו אפילו חרכי הצצה של השומרים שנועדו לראות את הנעשה בפנים התא.

לפתע נתקפנו, אני וכמה מחברי, במין פחד ורצינו לברוח משם מהר ככל האפשר, לא להשאר שם רגע אחד נוסף.

בחוץ היה יום יפה ואביבי של חודש אפריל, בניגוד גמור לחשכה ולאווירה הקרה ששררו בתוך תאי הגאזים.

פנינו היו מועדות לעבר הצריפים שבהם אכסנו הגרמנים, בצורה מסודרת ומאורגנת אח מה שהורד מן העצירים לפני שהובלו ל"מקלחות", כגון: נעליים, בגדים, משקפיים, שיני זהב ועוד מיני חפצים שנראו לגרמנים שימושיים לצורכי הצבא.

היו שם שלושה צריפים עם נעליים, כמות שבכלל אי-אפשר לתאר או לספור. הכל חשוך ללא כל ניסיון להאיר את המוצגים. בהכנסנו עלה באפנו ריח שהיה קשה לעמוד בו.

עוד שני צריפים היו מלאים בלבוש העצירים, דברים שנאספו לאחר השחרור. הכל היה תלוי על הקיר ונתן הרגשה של מחסן בגדים, אלא שפה כל הבגדים היו מפוספסים.

גם פה היה קשה לשאת את ריח הבגדים שהיו רקובים בחלקם. בצריף האחרון היו רק כובעים,

ששימשו את העצירים בתקופת שהותם במחנה. כל הכובעים היו מפוספסים, מאות-מאות כובעים בגדלים וצורות שונים, רובם היו קסקטים.

מראשית הביקור במחנה מיידאנק ליוותה אותי תחושה שונה מזו שחשתי באושוויץ. פה הכל נשאר כפי שהיה, ללא שיחזור כמעט וכל המוצגים ניתנו למישוש ולנגיעה. הכל נראה הרבה יותר מוחשי וקרוב.

הסיוור בצריפים היה קשה. שמתי לב, שחברי לקבוצה, התרגשו כאן הרבה יותר מאשר באושוויץ. אחד אחד יצאו מן הצריפים מי עם דמעות בעיניו ומי עם הבעת תמהון ובלבול על פניו. כל אחד לעצמו, כל אחד והתגובה הרגשית שלו.

מבכיים של חברי עברה בי צמרמורת אך נשארתי אדישה. היה לי קשה להרגיש קרבה למחנה זה כפי שהרגשתי באושוויץ. אולי מפני שבמחנה זה לא היה לי אדם קרוב להזדהות עמו - כמו סבתא. הרגשתי זרה ולא שייכת.

לאחר שעברנו את עשרת הצריפים, הלכנו לעבר הקרמאטוריום. ההליכה התנהלה באיטיות רבה, היה מין שקט מוזר ששמעו בו רק את קולות הבוכים.

בדרך עברנו ליד הכיפה העגולה שראינו בעומדנו במצבת הכניסה.

בתוך הכיפה הזו ישנה ערימה ענקית של אפר ועצמות אדם. עיני נשארו פקוחות בתדהמה רבה לכמה שניות, לא ידעתי איך להגיב.

ליד הכיפה נמצא הקרמאטוריום. נכנסנו, עברנו כמה חדרים אפלים שהיה בהם ריח טחוב. באחד החדרים, נמצא ארון מואר, שבתוכו עצמות בני אדם ולמרגלותיו הונחו זרי פרחים, נרות נשמה ואבנים. בחדר הזה ערכנו טקס וכשהחלו בקריאת שירים וקטעי ספרות אחרים, נפרצו כל המחסומים והמעצורים והבכי פרץ בעוצמה רבה. לא יכולתי לעצור עצמי מלבכות, ובעצם לא רציתי בכך, רציתי רק להשתחרר מכל המועקה שהייתה בתוכי ולחצה בעוצמה רבה. ברגע זה גם הבנתי את המשמעות הקרובה של השואה לגבי, ואת השייכות הבלתי ניתנת לניתוק שלי ממנה.

נשארו עומדים כאן, כמה רגעים, נשמעו רק קולות הבכי. בחדר הסמוך נמצאו התנורים עצמם. היו שם כמה תנורים, אינני זוכרת את מספרם בבירור, נדמה לי שהיו שמונה.

איזה כעס עבר בנו-בכולנו. מין רצון לנקמה, יצר שקשה לשלוט בו כשהוא בא בעוצמה רבה שכזאת.

מתוך סקרנות התקרבתי קצת, אך פתאום הייתה לי הרגשת בחילה והסתייגות מהמקום, במיוחד כשראיתי אפר מתחת לתנורים.

הלכנו דמומים עם ראש מורכן לעבר האוטובוס. כשהגעתי צנחתי על הכיסא ואז החל ראשי לעבוד בקצב מטורף בניסיון לעכל את מה שראיתי בשעות האחרונות.

בערב, קיימנו שיחה על היום שהיה. אני מאוד התרגשתי. השיחה קלחה כמו מים, כולם דברו, היה קשה לשמור מראות כאלה בתוך הלב. השיחה הייתה גלויה, נאמרו בה דברים רציניים וחשובים. החבריה שיתפו אחד את השני בסיפורים הכי אישיים שלהם, ובזה תרמו לאווירת הקרבה המיוחדת שנוצרה בינינו.

* * *

קשה לי עכשיו לחזור ולחשוב על מיידאנק שהיה המקום המרגש והכואב ביותר בכל הנסיעה.

בעצם אני חושבת שרק שם הרגשתי את מה שקרה באמת, ורק שם האמנתי לסיפורים ששמעתי. לאחר ביקור במחנה זה, לא יכולתי לשוב לכתוב ביומן שלי עד סוף הנסיעה, הרגשתי שאני לא רוצה לתאר במילים את הרגשות החזקים והחריפים שחשתי במיידאנק וע"י כך להפחית מעוצמתם. לכתובה חזרתי כמה ימים לאחר שנחתנו בחזרה בארץ. מתיאור הסיור שלי בשני מחנות-ההשמדה, אעבור לחלק המרכזי בעבודה - לסיפור של סבתא שלי, וקודם כל לתיאור המקום בו חייתה לפני שנשלחה לאושוויץ.

4. הכשרת נויאנדורף

בפרק זה אספר על הכשרת נויאנדורף בה חייתה סבתא שלי בשנים 1941-1943. כבר בשנות העשרים והשלושים היו בגרמניה כמה מקומות הכשרה שנועדו לחנך צעירים יהודים לחיי עבודה, כדי להכינם לקראת עליה לארץ ישראל. בתקופת המשבר הכלכלי רצו בדרך זו להקנות הכשרה חקלאית לצעירים ובכך להקל על מצוקת האבטלה.

באחד ביולי 1932 נחנכה על ידי ארגון מרכזי של יהודי גרמניה למען עזרה ושיקום
ZENTRALAUSSCHUSS DER DEUTSCHEN JUDEN FÜR HILFE UND AUFBAU

חוות ההכשרה ליד ברלין, היא הכשרת "נויאנדורף".

בשנת 1937 קבעה ממשלת גרמניה מקומות שבהם יוכשרו יהודים בחקלאות ובעבודות-בית לקראת הגירתם לא"י. באותה תקופה עדיין דגל השלטון הגרמני בהגירה של יהודים מגרמניה. ב-1938 גבר הלחץ על הגירת יהודי גרמניה. ליהודים היה נדמה, שיש להם סיכוי להגר לרפובליקה הדומיניקאנית שלא סגרה את שעריה בפני היהודים. כדי להכין את עצמם, הצטרפו רבים לחוות הכשרה.

לאור ההחמרה במצבם של יהודי גרמניה בראשית 1939 ביקשו צעירים רבים להצטרף להכשרת "החלוץ". קבוצות צעירים אלו נשלחו לנקודות הכשרה שונות ברחבי גרמניה ואחת מאותן קבוצות נשלחה לנויאנדורף. חוות נויאנדורף עמדה תחת פיקוח הגסטאפו.

כאשר החלו ההכנות לביצוע תכנית "הפתרון הסופי" מאוקטובר - 1941 הופסקה ההגירה מגרמניה, מלבד מקרים יוצאי-דופן. מרבית ההכשרות חוסלו, ואי לכך הצטרפו לנויאנדורף גם חניכי "החלוץ", חברי "המכבי הצעיר" ו"הבונים".

מרבית חברי ההכשרה נשלחו לעבודות מחוץ לחוות ההכשרה: במשקי איכרים שבסביבה, בסלילת כבישים, הנחת כבלי טלפון ועוד... רק 10% מהחברים המשיכו לעבוד בנויאנדורף עצמה בענפי השירות ובמשק החי.

העבודה הייתה קשה מאוד ונמשכה הרבה שעות ויכלו לעמוד בה רק הבריאים והחזקים. האחראי על המקום היה גרמני, איש o.o. בשם וובר, שהתייחס לאנשים בהכשרה בצורה עניינית, תבע מהם עבודה טובה ולא פגע בהם פיסיית.

אנשי גסטאפו לא ישבו במקום, הם באו מדי שבוע, ללא מדים, לבדוק נוכחות ולעבור על דיווחי הפעילות, אך לא נפגשו עם החניכים.

במסגרת הכלל היה חייב כל אחד לשמש משענת לזולתו, ולבד מזאת, היה ידוע שאת האחריות לכל יהודי שנעלם הטילו השלטונות על בעלי התפקידים שבקהילה.

אוכלוסיית נויאנדורף היתה מורכבת משלושה גופים:

קבוצה ראשונה שהיתה כמחצית מאוכלוסיית נויאנדורף, ולא השתייכה למסגרת ציונית כלשהי. אלה היו יהודים שביקשו להכשיר עצמם בחקלאות ובמלאכות שונות על מנת להתכונן להגירתם.

קבוצה שניה, שגם היא לא הייתה ציונית, היתה קבוצה של צעירי "אגודת-ישראל", שבקשו לשמור על אורח חיים יהודי ועל כשרות. למרות שלא היו ציונים, קיוו לעלות לא"י.

הקבוצה השלישית היתה מורכבת מאנשי "מכבי צעיר", ו"הבונים" וקבוצה זו הייתה ציונית, הם

שמרו על מסגרת תנועתית על אף הקשיים והעבודה המפרכת. בקבוצה זו היו שתי אחיות, חנה וברכה בלומנקופף, שתיהן תושבות א"י, שנקלעו לגרמניה בפרוץ המלחמה. הן ישבו בבית סוהר בברלין כמה חודשים ובנובמבר 1940 עברו להכשרה בנויאנדורף. הן תרמו רבות לחינוך התנועתי הארץ-ישראלי של "החלוץ". בדצמבר 1941 נכללו שתיהן בקבוצה הראשונה שבה הוחלפו אזרחים ארץ-ישראליים באזרחים גרמניים שהיו בא"י. פעילות תרבותית הייתה גם בקרב ה"לא ציונים". הכרח היה לדווח לגסטאפו מדי חודש על כל הפעילות התרבותית שנערכה במקום, לשכתב את השירים שהושרו בעברית ולדווח על פרקי ההיסטוריה שנלמדו. לאחר העבודה, למרות העייפות הרבה, המשיכו הנערים לשבת בצוותא לאחר ארוחת הערב לשיחה, לשירה וללימוד.

החיים בנויאנדורף העניקו לאנשים הרגשת ערך עצמי בכל המהומה וחוסר הוודאות ששררו סביב. כל אחד הרגיש שיש לו עזרה ותמיכה מחבריו.

התמיכה העיקרית הייתה השותפות, היחד. הרגשת הערך העצמי התבטאה במטרה המשותפת וביחס לעבודה שהייתה קשה מאד. גם בחינוך הילדים הושקעה עבודה לא מעטה, העבודה נעשתה במסירות ובהתלהבות. החינוך היה מכונן לעזרה הדדית וחיים סוציאליים. מעולם לא רשמו ציון לעבודה, או מבחן. "ובלבד שיתרגלו לעשות כל דבר לשמו ולא למען שום מטרה חיצונית".¹ על המדריכים הייתה מוטלת אחריות כבדה, בעיקר בעת הדיונים על בקשות של חברים שרצו להצטרף להוריהם בגירוש. מיום ליום רבו הידיעות שקבלו רבים מהחברים כי הוריהם נצטוו להיות מוכנים לגירוש תוך זמן קצר. כמעט כל ההורים ציפו שבניהם יתלוו אליהם. ההכרעה של המדריכים הייתה שהחברים יישארו במקום מכיוון שהמטרה הייתה לדחות עד כמה שניתן את מועד הגירוש. המחשבה הייתה שהיחיד עלול להשחק מהר יותר כשיהיה לבד ושתוטל עליו הדאגה להוריו. כאשר עלתה לראשונה השאלה, כיצד ינהגו חברים שיש-להם אפשרות לנסות לחיות באופן בלתי חוקי כלא-יהודים, הוחלט לשלול כל ניסיון להתחמק מהגורל היהודי.

היו חברים אשר לאחר התייעצות אושר להם להצטרף להוריהם בגלל סיבות מיוחדות. מחברים אלה נפרדו בבוקר השכם, שרו להם את השיר "לשלום, לשלום", והושמעו דברים קצרים. בגמר הטקס, ניתנה להם חתיכה מהדגל של ההכשרה. היו חברים שיצאו עם הוריהם בניגוד להחלטת החברה והמרכז, חברים אלה הוצאו מתוך הברית ומ"החלוץ" בכלל.

זמן מה לפני פסח 1942, הגיעה ההודעה כי תוך שבועיים יפנו חלק מעובדי האחוזה. שוב החלו השיקולים מה יהיה על מי שישאר? אולי תתיצב החברה כיחידה שלמה? הוחלט לחכות ולראות את שיקרה.

בערב הגיעו הרשימות של המועמדים לגירוש. היו כלולים בהן שמותיהם של אנשי שנידמיל, של כל חסרי הנתינות ושל יוצאי פולין.

החברה החליטה, כי אין לערער על כך, אלא שארבעה עד שישה חברים נוספים צריכים להתנדב לצאת עם הקבוצה כדי לחזק אותה. מספר המתנדבים היה גדול מהנדרש ולכן צריך היה לבחור מתוכם את בעלי הנתונים המתאימים ביותר. לבסוף, לאחר לבטים רבים, הייתה הקבוצה הגולה והמלווים מצוידים היטב. לודוויג, מדריך מהכשרת פדרבורן כותב: "מעתי ולהבא, ננהג להזכיר

¹ זריז, רות/הכשרת נויאנדורף עד אפריל 1943, מתוך "דפים לחקר תקופת השואה" ה', עמ' 147.

בכל ליל- שבת בשעה שמונה ושלושים ברגע דומייה את כל החברים הנעדרים מאיתנו, החיים והמתים. עשו גם אתם כך".

ואכן, כך נהגו חברי נויאנדורף, בכל מקום בו היו בזמן המלחמה וגם לאחר השחרור. ב-7 באפריל, כשבועיים לפני פסח 1943, הגיעה ההודעה מהס.ס. שאנשי נויאנדורף צריכים להתכונן לקראת גירוש. הפעם היו ברשימה שמות כל חברי נויאנדורף. הקבוצות התארגנו לשיירה, כל אחד קיבל מספר וכסף. את דברי הערך היה צריך להשאיר במקום. בערב האחרון התכנסה כל הקבוצה יחד. בחוץ עמדו משמרות של הגסטאפו ונאסר לצאת אל החצר, נערך מפקד נוסף בלבוש לבן ותכלת.

אחד המדריכים לקח את הדגל של ההכשרה, גזר אותו לשנים-עשר חלקים ונתן חתיכה לשלוש חברות, ארבעה חברים, ארבעה מדריכים וחבר אחד שלקח את האחריות לנותרים. בלילה הותקן לוח שנה לחברי נויאנדורף בו צוינו תאריכים עבריים ותאריכים כלליים של ימי קודש וימי זכרון. לוח כזה קיבל כל חבר.

החברים ידעו שהם עומדים להיות מגורשים, אך לא ידעו לאן ולקראת מה הם הולכים. למחרת בבוקר הסתיימה ההתארגנות. המטענים הוצאו החוצה, נערכה בדיקה אחרונה ועלו למשאיות המשאיות הובילו את האנשים לפורסטנוולדה, בה עלו לרכבת. בתחנת ארקוב, על יד ברלין, עצרה הרכבת ושם בפעם הראשונה נתקלו באנשי ס.ס. שצווחו ופקדו פקודות. הם הורדו מהרכבת והובאו אל בית-ספר ששעריו נפתחו בכניסתם - וננעלו עם כניסת האחרון שבהם. בשלב זה הם הבינו שהם עצורים. בבנין זה, שוכנו האנשים בארבעה חדרים סמוכים זה לזה. בבנין שררה אווירה של יאוש, אך אנשי נויאנדורף המשיכו לתפקד כמעט כרגיל, מפקדים, משחקים, שירים. היו עצירים שהתקרבו והצטרפו לשיירה או האזינו לה.

אווירת המקום השפיעה על האנשים בצורה מיוחדת והתעוררו רגשות רוח, אמון וגילוי לב. זו הייתה הפעם האחרונה שבה היו כולם יחד.

בעשרים באפריל 1943, עברו אנשי נויאנדורף את שערי אושוויץ. הנשים ההרות והילדים נשלחו להשמדה, השאר הועברו למחנה עבודה. אנשי ההכשרה הצליחו לשמור על צלם אנוש גם בתנאים הקשים ביותר - איש לא נפל ואיש לא איבד עצמו לדעת. העזרה ההדדית הייתה לאורך כל הדרך והייתה זו הוכחה שהערכים אשר חונכו עליהם היו להם כוח רב והשפעה גדולה.

זריז, רות/הכשרת נויאנדורף עד אפריל 1943, מתוך "דפים לחקר תקופת השואה" ה' עמי 276

סבתא נולדה ב-24 לאוגוסט 1922 בארנצואלדה-ברנדנבורג, אשר בגרמניה בשם אינגה פצל. לאושוויץ נכנסה ב-20 באפריל 1943, יחד עם כל חברי הכשרת נויאנדורף. בת 20 הייתה בכניסתה לשם, ובת 22 יצאה משם ב"צעדת המוות", אשר החלה ב-18 בינואר 1945 ונמשכה חמישה חודשים עד מאי, זמן השחרור.

5. סיפורה של סבתא

אל נויאנדורף הצטרפתי בשנת 1941 עם קבוצה של כמאה צעירים וצעירות בגילאים 17 - 20. היינו ציונים וחיינו בנפרד משאר אוכלוסיית נויאנדורף, במטרה להתגבש ולעלות לארץ-ישראל. את שעות הבוקר היינו מעבירים בעבודה מחוץ לאחוזת: בסלילת כבישים, בהנחת כבלי טלפון ובחנות של איכרים.

בגמר העבודה היו לנו חיי תרבות מגוונים ומלאים בעניין ושמחה.

מלבד זאת, היו גם לימודי עברית וידיעת ארץ ישראל.

במשך הזמן התגבשה הקבוצה ולמדנו לתמוך אחד בשני, בעיקר בחלשים שהתקשו לעמוד בעבודות שהטילו עלינו הגרמנים.

המדריכים עודדו אותנו כל הזמן שנשמור על היחד הקבוצתי באומרם שכך נוכל לעמוד כגוף אחד בכל אשר יקרה אותנו, וזאת לאור אי-הידיעה באשר לעתיד.

כשהחלו הגירושים למזרח, גם הוריהם של כמה צעירים מבין חברי הקבוצה התכוננו לקראת היציאה, ובנים בתוכנו שהוריהם היו מועדים לגירוש, קבלו מכתבים שבהם בקשו ההורים שבניהם יתלוו אליהם.

הדילמה בה עמדו צעירים אלה וגם המדריכים, הייתה קשה ביותר. נוצר מצב שהמדריכים היו אלה שהחליטו אם החבר יוכל ללכת עם הוריו או שישאר עם הקבוצה.

המדריכים גם כתבו להורים אלה מכתבים בהם ניסו לשכנעם שבנם יהיה בטוח יותר עם חבריו בקבוצה והתמיכה בו תהיה גדולה יותר. ואכן היו הורים שהסכימו לכך שבנם יישאר בשורות נויאנדורף. היו בודדים שאושרה להם ההצטרפות להוריהם והיו גם כאלה שלא עמדו בלחץ הוריהם ועזבו בניגוד לרצון הקבוצה.

המדריכים ואנחנו, ראינו את היחד כמטרה חשובה ביותר ולכן המשכנו בפעילות כמקודם ואף במרץ רב יותר.

לאט, לאט הכירה בנו אוכלוסיית נויאנדורף כגוף חזק, והיו גם כאלה שניסו להתקרב אלינו. כאשר הגיעה ההודעה שמועד הטראנספורט שלנו מתקרב (חיסול נויאנדורף כולה), ביקשו מאיתנו מבוגרי ההכשרה להיות להם לעזר ותמיכה, ולקבל אותם אלינו ואנו הסכמנו ברצון רב. בחורף 43 החילוננו להתכונן לטראנספורט שתאריכו הסופי עדיין לא היה ידוע לנו.

הבנים עזרו לבנות באריזת החפצים, והבנות תקנו להם את בגדיהם.

את הבגדים המיועדים לטראנספורט לא לבשנו יותר. התרמילים עמדו במחסן בשורה קבועה עם שמות החברים, כך שנוכל למצוא את התרמיל האישי אף בחשיכה.

לאחר שכל זה נעשה, הרגשנו הקלה והיה לנו פנאי לעבודות סופיות כגון: למידת ספרים בע"פ כדי שנוכל לספרם בעל פה אחד לשני ברגעי מצוקה; הכנת לוח-שנה כדי שנדע את התאריכים העבריים והנוצריים. לוח זה עוצב בגודל הקטן ביותר כדי שניתן יהיה להסתירו. בלוח צוינו גם תאריכים חשובים לנו.

לפני הטראנספורט עדיין לא ידענו לאן נישלח. למרוח ששמענו שמות שונים של מחנות, את המושג "מחנה השמדה" טרם שמענו ולא ידענו את משמעותו. חשבנו שנישלח למקום בו מחכה לנו עבודה קשה, תנאים קשים ומחסור באוכל, אך קיווינו שכגוף אחד נוכל לעמוד בכל.

לא ידענו ש"טראנספורט" משמעו - השמדה, ברוב המקרים.

ערב לפני היציאה לטראנספורט (להערכתה של סבתא סביב ה-10 באפריל 43) עמדנו במפקד לבושים בחולצות לבנות.

שרנו את "תחזקנה" ונשבענו עוד פעם אחת להיות לעזר אחד לשני. כל אחד קיווה בליבו שלא יפרידו בינינו ושלא יפרידו בין הבנים לבנות. סודרנו בקבוצות לטראנספורט וקיבלנו את המספרים הראשונים מידי הגסטאפו. היה זה מספר ראשון מתוך שורת מספרים שקיבלנו יותר מאוחר, שטשטשו את הזהות והייחודיות של כל אדם ואדם. עוד רגע אחד של יחד - ועלינו על המשאיות. בשירה אדירה יצאנו את שערי נויאנדורף. בתחנת הרכבת ראינו בפעם הראשונה אנשי S.S. לבושים מדמים, שאותם לא היכרנו קודם.

הרכבת הובילה אותנו לברלין, שם הוכנסנו לבית-ספר נטוש. במקום זה בלטנו כגוף מאורגן ומאוחד מתוך טראנספורט שמנה בערך אלף איש. בימי השהייה במקום, נודע לנו שלא נגיע לטרזיינשטאט, שכפי ששמענו נחשב לפחות גרוע שבמחנות, אלא נישלח למקום שאת שמו שמענו רק בזמן האחרון, שם זה נאמר בלחישה ובחרדה גדולה. השם היה "אשוויץ" וידענו שאחרי שם זה מסתתר פחד. שם זה הפחיד אותנו מאד, אך כל אחד השתדל לא להפגין זאת כלפי חוץ וע"י כך נשמר ה"יחד" הקבוצתי שכבר היה מושרש בתוכנו היטב.

את סדר פסח הקדמנו בלילה אחד כדי שנספיק לחוג אותו ביחד. שרנו שירים מה"הגדה" והרגשנו שאנחנו בעצמנו חיים את ה"הגדה". ביום שני, לאחר שבוע שהיינו כלואים במקום זה, נפתחו שערי ביה"ס ונלקחנו במשאית אל תחנה של רכבות משא. התחלקנו לתוך שלושה קרונות משא על מנת לעזור למבוגרי נויאנדררף. הקרון נסגר בחוזקה כדי שלא תהיה אפשרות לפותחו מבפנים. בקרון ישבנו על הארץ, שרנו שירי פסח וסיפרנו סיפורים מה"הגדה". הייתה בנו רק מחשבה אחת, שלא יפרידו בין הבנות לבין הבנים. כמעט שלא ישנו בלילה זה ולפנות בוקר ראינו דרך אשנב קטן שהיה בקרון, שהסביבה משתנה.

ארץ אפורה, הרבה מפעלים בין ההרים, פה ושם אנשים עם טלאי צהוב של "מגן-דוד", והרבה אנשים במדי שבויים.

אני עמדתי ליד האשנב וראיתי את שינוי הנוף והאווירה בחוץ. צעקתי אל אותם אנשים שראיתי בחוץ: "לאן אנחנו נוסעים?" פה ושם נזרקה תשובה - "לאשוויץ" כשידיהם מופנות השמימה. עדיין לא הבנתי משמעותה של תשובה זו. שאלתי פעם נוספת וקיבלתי תשובה חוזרת: "לאשוויץ" אך הפעם הייתה התנועה ביד של כריתת צוואר. הרכבת החלה להאט, ואני שנשארתי ליד האשנב,

ראיתי אנשים לבושים בבגדים מפוספסים, חלקם הגדול בסמרטוטים, כולם מגולחים ולכולם אותו מבט בעיניים. מבט של יאוש, פחד, עצב ורעב. לידם עמדו אנשי ה.ס.ס. עם שוטים וכלבים אכזריים שהמריצו את האנשים בעבודתם. בסביבות הצהריים עברנו תחנה בשם "אשוויץ" זמן קצר לאחר מכן עצרה הרכבת. שמענו שהדלתות מבחוץ נפתחות, הרגשנו שמתקרבים לדלת שלנו והיינו מוכנים לקפיצה החוצה. קפצתי למטה ומעבר לפסי הרכבת. שמענו אח המילים: "נשים נשארות כאן". כך, שלא נותר לנו זמן להיפרד אחד מהשני.

חשנו דקירה בלב בראותנו, שתוך רגע, אנו כבר לא עם הבנים שלנו. לפנינו ניצבו משאיות ענקיות וחייל ה.ס.ס. צעק: "זקנים, נשים בהריון, נשים עם ילדים ואנשים שבריאותם לקוייה - לעלות על המשאיות!". כל אלה שלהם היו מיועדות משאיות אלה, רצו כדי לתפוס מקום במחשבה שמעצרים יהיה קל יותר.

כשהתמלאה משאית אחת, באו במקומה השנייה והשלישית וכולן יצאו ליעד בלתי ידוע. פקודה חדשה שניתנה הייתה: "אח כל החפצים והחבילות להשאיר כאן, תקבלו אותם יותר מאוחר".

לראשונה סודרנו בחמישיות צפופות, יד ביד, שורה אחרי שורה - ואחרינו יתר הטרנספורט. פעם נוספת עברנו ליד אנשי ה.ס.ס. שהוציאו מתוכנו אנשים שנראו צעירים מדי או חלשים מדי. התחלנו לצעוד כשאנחנו מלוות נשים בבגדי ה.ס.ס. ואיש ה.ס.ס. גבוה שליחו הלך כלב. הדרך לא הייתה ארוכה, ולפתע נגלו לעינינו גדרות תייל בכל הכיוונים. ראינו שער גדול שמסביבו עמדו אנשי ה.ס.ס. עם כלבים נובחים ומשתוללים ודרך שער זה עברנו. צעדנו צפופים מאד, מבלי לדעת שברגע זה נכנסנו למחנה ההשמדה "אשוויץ-בירקנאו". זה היה ב-20 לאפריל 1943.

מהשער צעדנו ביחד לצריף אחד. המראות סביבנו היו מחרידים והכניסו אותנו להלם גדול. בצידו השביל הסתובבו אנשים שנראו כמו שלדים ובעיניהם היה אותו מבט שכבר ראינו קודם - ייאוש מוחלט. לא הבנו מה אנחנו עושים כאן וחשבנו כי זוהי טעות. בתוך הצריף, תוך צעקות של אנשי ה.ס.ס., פשטנו את בגדינו וגולחנו. אחדים מאיתנו החלו לבכות מרוב פחד, השאר, פשוט לא יכלו להגיב מרוב הלם. נלקחנו לצריף אחר ובו קיבלנו על הזרוע את המספר השני בחיינו, מספר שהחליף את שמנו הפרטי. ברגע זה התחלתי לפחד במיוחד, ושאלתי את חברותי אם הן ראו פעם נשים עם מספרים כאלה במקום כלשהו. עבורי היה מספר זה משהו סופי, משהו ששייך למקום זה ולא ניתן להוציאו מחוץ לגדר.

נלקחו מאיתנו בגדינו ובמקומם הלבישו אותנו בגדי שבויים שלא היו במידותינו ולא עזרו לנו נגד הקור.

משם נלקחנו לצריף הרישום. באשוויץ רישום המספרים נערך בסדר מופתי. כאשר קיבלנו את המספרים, עמדנו אחת ליד השנייה כדי לשמור על סדר המספרים שנוכל לזכור. בצורה כזו ידעתי את מספרה של חברתי, רחל, שעמדה לפני.

בתוך משרד הרישום, רשמו את שמותינו, מספרינו, מחלות שהיו לנו, שמות הורינו ועוד פרטים

אישיים.

לאחר מכן באה אלינו קבוצת אסירות שנתנו לנו חתיכות קטנטנות של לחם. רובינו לא לקחנו, כי היינו כל כך המומות שבכלל לא יכולנו לחשוב על אוכל. הן עודדו אותנו ואמרו לנו לקחת לחם זה, כי הוא המזון היחידי שנקבל עד מחר בערב.

מצריף זה נלקחנו בחמישיות, ושוב שמרנו על כך שנהיה יחד בחמישיות, כל חברות ההכשרה. הובילו אותנו לצריף שהיה מעתה צריף מגורינו. הצריף היה מלא עד אפס מקום ע"י נשים שעדיין לא היה ברור לי אם הן נורמאליות. בין נשים אלה הסתובבה ה"בלוקאלטסטה" שהייתה אחראית מטעם הגרמנים על הסדר בבלוק. כולנו נכנסנו לתא אחד, נדחקנו ביחד ונשארנו כך, בלי להוציא הגה כל הלילה.

לקח לנו בערך שלושה ימים עד שהתחלנו להבין איפה אנחנו נמצאות. פחדנו להתרחק מהבלוק, שמא ייקחו חלק מאיתנו ולא נהיה ביחד. היינו כעשרים נשים מן ההכשרה.

ביום השלישי התחלתי קצת להסתובב ולחפש את האנשים שנלקחו במשאיות, במיוחד הטרידה אותי המחשבה על היעלמם של הילדים שהיו איתנו. בינתיים הצטרפו אלינו שתי בחורות שגם הן היו בהכשרה בגרמניה, ששמעו עלינו והתחננו בפנינו שנקבל אותן, כי הן היו כבר באפיסת כוחות. השאלה הראשונה שהייתה לי אליהן - היכן הילדים הקטנים שהיו איתנו? אחת מהן הראתה לי את ארובת הקרמטורים, את העשן והאש שעלו משם ואני לא האמנתי.

ריח איום כיסה את בירקנאו יומם ולילה, ואת מקור הריח לא יכולתי לזהות. המפקדים החלו בארבע לפנות בוקר, עמדנו שעות בקור, בשלג, בגשם וברוח ובכל פעם הקפדנו להיות ביחד, ולעמוד בשורות כשהבחורות החזקות עומדות אחרי החלשות בכדי לתמוך בהן כשהחלו אלה להתמוטט. התחלנו להתארגן ולעשות מאמצים להבין את הסביבה שאליה נקלענו. השתדלנו לשמור על היגיינה. לא היו מים במחנה ובכל בוקר, כשקיבלנו את חצי כוס התה, לקחנו חצי ממנה לרחיצה קלה ואת החצי השני שתינו. לטעמו הנורא של התה התרגלנו אט אט. לתוך התה הכניסו הגרמנים חומר שנקרא ברום, שעצר את המחזור החודשי והמית את יצר המין.

על ידי מתן חלק מפרוסת הלחם שקיבלנו, השגנו מברשת שיניים וחתיכת סבון ששימשו את כולנו. בשלב זה עדיין היה מצב גופנו תקין, אם כי הרגשנו חולשה מסוימת. החברה הראשונה בינינו שחלתה, נכנסה לבלוק החולים ויצאה משם באפיסת כוחות. היא ביקשה מהמדריכה שלנו רשות "להכנע". פירושו של דבר היה להילקח לקרמטורים. מדריכתנו כינסה אותנו לישיבה והסבירה

את מצבה של החברה החולה. מזועזעות קיבלנו את בקשתה. אני התנגדתי לכך בכל כוחותי, אז לקחה אותי המדריכה הצידה והסבירה לי, שאותה בחורה לא מסוגלת יותר לסבול ושאני מוכרחה להבין ולתת לה את הסכמתי. לבסוף קיבלתי את בקשתה של החברה. היא נלקחה ולא ראינו אותה יותר. לאחר שלושה שבועות הרגשתי בשינוי שחל בגופי: הבשר נעלם, ירדתי במשקל בצורה דרסטית ובאופן בולט נעשה הגוף מעוות בחלקו התחתון.

לאט, לאט, התרגלנו למחשבה שלא היתה זו טעות שנשלחנו לכאן. הכל נעשה במכוון. היה לנו מזל שהגענו למחנה בפסח כי את החורף הקשה בין 42 ל-43 רוב טרנספורטים לא הצליחו לעבור.

מכאן אפשר להבין, איך קרה שפגשנו רק שתי בחורות מנקודות הכשרה אחרות כי היה ידוע לנו שהכשרות אלה הגיעו לאושוויץ לפנינו.

מהבנים של הקבוצה שלנו שמענו מאוחר יותר. גם הם מצאו במחנה מספר מועט של גברים שהגיעו לפנייהם מהכשרות אחרות ובעזרתם הם המשיכו להתקיים.

מפתקאות שהגיעו אלינו בסתר, הוברר לנו שאחדים מהם כבר נפלו קורבנות ראשונים. מה שהפחיד אותי בהתחלה, וגם בהמשך, היו ה"מוזלמאנים". בכל פעם שפגשתי באחד מהם בשבילים פחדתי מהם והייתה לי הרגשה שהם יפלו עלי ויהרגו אותי בנפילתם עלי. במחנות ההשמדה, כשהפך האיש ל"מוזלמאן", פירוש הדבר היה - אדם אשר איבד את הרצון והכוחות להמשיך המאבק לחיים. את ה"מוזלמאן" אפשר היה לזהות על פי הילוכו האיטי וההססני, אדישותו והרזון הניכר בגופו.

הרעב ייבש את המוח וכושר המחשבה של האדם ירד.

האויב מספר שתיים, אחרי הרעב, היה הקור העז. על גופנו לא היו לבנים, אלא רק בגד הבראזנט הגדול שלא חימם. לא היו לנו גרביים, אלא רק נעליים. למזלי הצלחתי להעביר את נעלי שהבאתי איתי עוד מנויאנדורף, והן ליוו אותי עד שהגעתי לשוויצריה, לחופש.

הנעליים היו הדבר הכי חשוב לעצירים ובעמידה במפקדים שנמשכו שעות רבות בגשם, בקור, בבוץ ובשלג היו הנעליים לעזר רב. היות ונעלי העור היו מצרך חשוב ונדיר, בלילות הסתרנו אותן על גופנו כדי שלא יגנבו לנו אותן.

הלילות לא הביאו איתם מנוחה, הקור חדר דרך גופנו. אשנבי החלונות היו ללא שימשה שתעצור מעט את הרוח.

הצפיפות הייתה רבה ובלתי נסבלת. באושוויץ לא כיבו את האורות בלילות, כפי שהיה נהוג לעשות בכל גרמניה ואירופה באותה תקופה, אלא להיפך - האירו אח כל המחנה באור חזק, סורק וסוקר עם זרקור וזאת, מפני שלא איכפת היה לנאצים אם יופצץ המחנה ע"י הרוסים, האמריקאים, או האנגלים.

היה אסור לצאת לשירותים. בחוץ, ליד כל בלוק, עמדה מריצה בה עשה כל אחד את צרכיו, כל עוד היה לו כוח להגיע לשם. הרעש שחדר אלינו מבחוץ, בכל לילה היה מחריד. שמענו יריות שהשומרים ירו מהמגדלים, לעבר אנשים שהגיעו לייאוש וניסו להגיע לגדר המחושמלת, כדי להתאבד.

את המחנה הקיפה גדר מחושמלת אך לפנייה הייתה תעלה עמוקה למנוע מהעצירים להגיע אל הגדר.

לילה אחד שכבתי על משכבי עם רחל, קרוב לאשנב. התעוררנו למשמע צעקות אימות של ילדים, נביחת כלבים וצעקות אנשי o.o. ודרך האשנב נגלה לפנינו מחזה איום. כל הבלוק התעורר והיה בבהלה גמורה. בבוקר, כאשר נפגשנו במפקד, התחלנו להתאושש מאימת הלילה האחרון ואמרנו רק במשפט אחד אחת לשנייה: "איזה לילה איום זה היה". רחל ואני הסתכלנו אחת על השנייה ושתקנו, כי אנחנו ידענו יותר מכולן מה שארע, בגלל מיקומנו ליד האשנב.

אני חושבת שגם אורה² הבינה מה שהיה, כי כל פגישה ביני לבינה מאז ועד היום הזה מתחילה

² אורה בורנסקי, נולדה בברלין 1914. למדה הוראה וב-1939 התנדבה להיות מדריכה באחת מן ההכשרות שהיו אז בגרמניה. כאשר נסגרו רוב ההכשרות על ידי הגרמנים, הובאו צעירים ומדריכיהם מאותן הכשרות לנויאנדורף.

בחיבוק חזק, דמעות בעיניים והשאלה: "האם את עוד זוכרת את הלילה ההוא?" ואורה עונה תמיד אותה חשובה: "עד היום מלוות אותי צעקות אלו לילה לילה."

אחרי המפקד הובלנו ע"י איש o.s.o. מבוגר יותר לעבודה, הוא הלך לידי וליד רחל, נאנח ואמר: "עוד לילה אחד כמו הלילה הזה ואני אשתגע" וסיפר לנו מה ראה. לא כולם שמעו אותו, כי הוא אמר הכל בלחישה, אך אנו שמענו.

לאחר חודש וחצי באושוויץ הרגשתי שאני חולה. הרגשתי כל יום יותר גרוע. היה לי ברור שיש לי חום גבוה. ידעתי שאיתי חלו עוד כמה חברות. בזמן המחלה הייתי לבד עם עצמי, כי לא יכולתי לקבל עזרה גם מחברותי, שאף בידיהן לא נמצאו תרופות.

לא דיברנו בינינו על המחלה. אני חשתי שזהו טיפוס ואת האישור לכך קיבלתי מה"וותיקים" שידעו את סימני המחלה. לא ידעתי מי עוד חלתה, אף אחת לא סיפרה לחברתה, כדי לא להכביד זו על זו וכך נאבקה כל אחת עם מצבה לבדה.

המאמץ להחזיק מעמד היה קשה ביותר. כשהיום אומרים את המשפט "הלכנו כצאן לטבח" אני חושבת על מה שכל אחד עשה במחנה על מנת להישאר בחיים; היה זה המאמץ הגדול שנתינו לדרוש מבן-אדם.

הייתי כמעט באפיסת כוחות, לאכול לא יכולתי יותר, השלשולים התחזקו והחולשה גברה עלי. שיחק לי מזלי ובדיוק אז, הגיעה אלינו השמועה שמעבירים חלק מהטראנספורט שלנו לתנאים טובים יותר באושוויץ.

ה"וותיקים" סיפרו לנו שמי שמקבל מקום עבודה בתוך אושוויץ, והוא חולה או יחלה, יישלח חזרה לברקנאו, אך הפעם לבית החולים הארי. ידעתי שמבלוק החולים היהודי מכל חולי הטיפוס שנכנסו אליו, לא נשאר אף אחד בחיים ולכן החזקתי מעמד עד לאותו יום בו יעבירו אותנו לאושוויץ. בוקר אחד, לאחר המיפקד, פקדו עלינו להסתדר בחמישיות. עמדנו שעות וחיכינו לרופא אחד שהיה צריך לבדוק אותנו. לבסוף הובלנו לצריף.

היה לי באופן אישי, המזל שבאותו יום לא היה זה מנגלה, אלא רופא מבוגר יותר שנראה סימפאטי, אך עדיין שיתף פעולה עם מנגלה. הוא עמד בפתח הצריף והסתכל על כל אחת שעברה מולו. את החולים והחלשים שלח לפינה מסוימת ולפינת השנייה את הבריאים יותר. בסלקציה זו, היינו כל בנות ההכשרה, ונשים נוספות, בערך כשמונים נשים. כשהרופא אמר לי לעבור לצד החולים עם הבגדים שלי ביד, מצאתי כבר מספר גדול של נשים שישבו ובכו. הוא הסתכל עלינו ואמר לנו: "אל תבכו, מחכות לכן מיטות עם סדינים, אוכל, טיפול ותרופות. ולאחר שתברואו, תחזרו אל חברותיכן." כאשר ראיתי שהרופא הפנה את גבו אלינו, לקחתי את בגדי ונעלי וזחלתי על ארבע אל הבחורות הבריאות.

הבחורות נדהמו ואמרו: "אבל הבטיחו לכן טיפול והבראה!?" עניתי, שלמרות זאת יש לי הרגשה לא טובה, אולי טומנים לנו פח? הן עזרו לי להתלבש, רופא ציווה על הנשים הבריאות לצאת מן הצריף. ברצוני להזכיר שעוד בבוקר נפרדתי מחברתי הטובה רחל, שבקשה מאיתנו רשות

אורה ועוד בחור היו המדריכים של הקבוצה של סבתא. אורה עשתה את כל הדרך שעשו סבתא ויתר חברות נויאנדורף בברקנאו- אושוויץ. היא גם הגיעה לשחרור יחד עם כולן. בתוך המחנה שמרה אורה, על היחד הקבוצתי ועל העזרה ההדדית שאליהם חונכו הבנות, עוד בנויאנדורף.

להישאר בבירקנאו על מנת לעזור לאנשים חדשים שאמורים להגיע בטראנספורטים. רחל הייתה אז במצב פיסי וכללי טוב. פעם נוספת עברנו ליד הרופא, והוא הסתכל עלינו, אך הפעם היינו עם בגדינו וכשאני עברתי לידו הוא אמר: "קטנה, תגידי, אותך לא שלחתי עם החולים?" "לא", אמרתי, "אדוני הרופא, אני בריאה." הבחורות הבריאות שכבר עמדו בחוץ משכו אותי אליהן וכך ניצלתי בסלקציה זו.

בכוחות אחרונים צעדתי יחד עם החברות האחרות לאושוויץ. שם הובלנו למרתף שהיה חלק ממגורי נשות ה.ס.ס. פתח המרתף היה דלת ברזל, דרכו עברנו והתקבלנו ע"י אם הבית. נאמר לנו שאין מקום ללינה הלילה ונדרש מאיתנו לעבוד.

חולקנו לשתי קבוצות - חלק למכבסת ה.ס.ס. שהייתה באותו מרתף, והחלק השני שבו הייתי אני יחד עם כל חברותי, למתפרת ה.ס.ס.

לעבוד באותו לילה לא הייתי מסוגלת. ביליתי רוב הזמן בשירותים שהיו במצב תקין, ובזמן שנשאר לי ישבתי על הכסא ונרדמתי או התעלפתי, כבר איני זוכרת.

כל פעם כשנכנסה משגיחת ה.ס.ס., העירו אותי החברות, אבל בסוף היא אמרה: "נו, תנו כבר לקטנה הזאת לישון", היא חיבבה אותי במיוחד. למחרת בבוקר הרגשתי שאני לא יכולה יותר לסבול; הלכתי לרופאה והודעתי על מחלתי.

כשראתה הרופאה שיש לי טיפוס, היא נבהלה. הרופאה הייתה פולניה, שבמיוחד לא אהבה את היהודיות מגרמניה. היא הורידה לי בגסות את הבגדים, השאירה לי, למזלי, את הנעליים, והכניסה אותי למשך כל היום והלילה, לתוך מקלחת. את הדלת היא סגרה אחרי ונעלה במפתח.

הזמן, בתוך אותה מקלחת, עבר עלי בין עילפון ליאוש, קפואה מקור עם חום גבוה וכאבי בטן. מדי פעם צעקתי: "אמא, תעזרי לי, אמא, תעזרי לי".

הרופאה הלכה וקראה במיוחד לרופא מבירקנאו. הדלת נפתחה ולפני עמד שוב אותו רופא ששלח אותי בסלקציה הקודמת לצד החולים. הוא שאל אותי: "האם את הקטנה ששלחתי אותה אז לצד החולים?"

הרופאה הסבירה לו בכעס, שאני הסתרתי את מחלתי הטיפוס שלי ושהיא דורשת שיחזירוני לבירקנאו.

כשראיתי שהרופאה ואם הבית לא מסתכלות עלינו, על הרופא ועלי, הסתכלתי עליו ואמרתי בשקט: "אדוני הרופא, אנא עזור לי, אני רוצה לחיות."

הוא שאל: "מה אני יכול לעשות למענך?" והסברתי לו: "תן לי פתק שיאשר לי ללכת לבירקנאו לבית החולים הארי." "למה לארים?" הוא שאל, הסברתי לו שבבלוק החולים היהודיים, חולי הטיפוס לא נשארים בחיים.

אני חושבת, שלמרות היותי חלשה ביותר, העברתי לו את המסר שעכשיו הוא רופא ומתפקידו להציל חולים, דבר שלא התחשבו בו שם, לא בזמן סלקציות ולא בכל זמן אחר. באושוויץ כבר היינו כמה נשים חולות שהוחזרו לבירקנאו במשאית. אני חושבת, שבזכותי נשלחנו לצריף הארי.

בצריף קיבלה אותי רופאה שאולי הייתה יהודייה, שצעקה עלי: "למה הגעת לבית-החולים הארי?" עניתי לה: "ככה ציווה הרופא לעשות."

בתוך הצריף של חולי הטיפוס שכבתי הרבה זמן, חלק גדול בלי הכרה, כי הטיפוס התגבר עלי. עזרה לא קיבלתי מאף אחד. את התה והאוכל שלי גנבו חולים אחרים שהיו חזקים ממני. שכבתי

על דרגש עם עוד אישה פולניה שלא דיברה בכלל גרמנית. הרגשתי שמתקרבת שעת האחרונה. יום אחד התעוררתי, כשנגעה בי יד רכה וקול נעים של אישה אמר: "פתחי את הפה ותבלעי את התרופה הזאת." והכניסה לתוך פי כף מן התרופה ובצורה נעימה ביותר אמרה: "זו תרופת פלא, עכשיו תישארי בחיים." שאלתי: "עכשיו אשר בחיים?"

"כן" היא אמרה, "אם תשתדלי, תוכלי לחיות."

תרופת הפלא, התברר לי לאחר מכן, היתה בסך הכל כף תפוחי-אדמה מבושלים, אבל מרוסקים. האמנתי בפלא הזה ועשיתי את כל המאמצים להתחזק. לאט, לאט פסקו השלשולים והאישה ששכבה לידי דאגה שאשתה את התה. ברגעים אלו התחדשה בי התקווה שאצליח להתגבר. היות ואף אחות או מטפלת אחרת, לא באה לעזרתי כל תקופת שהייתי בבית החולים, עשיתי את כל המאמצים להישאר בחיים בכוחות עצמי.

אינני יודעת כמה שבועות שכבתי בצריף זה. הייתי שלד של עצמות, שכחתי את שמי וניסיתי ע"י התאמת שמות למצוא את שמי האבוד. בסופו של דבר מצאתיו. גם את מקום עבודתן של חברותי, שאליו רציתי לחזור, שכחתי, ולא ידעתי שבמשרד הכל רשום ומסודר.

לרחל, שהייתה בבירקנאו, לא יכולתי לקרוא, כי לא ידעתי את מקום הימצאה וגם לא היה לי את מי לשלוח לקרוא לה.

כמעט כל בוקר עבר הרופא, שהכניס אותי לבלוק זה, בין מיטות החולים. לפני שהיה נכנס לבלוק צעקו: "לא לזוז! לשכב ישר!" ולא ניתנה רשות לדבר איתו. יום אחד, הצצתי לראות מיהו הרופא - והכרתי אותו. החלטתי להעז ולפנות אליו בדברים. כשהוא עבר סמוך לדרגש שעליו שכבתי, התרוממתי קצת וידעתי שאני משחקת עם גורלי, אמרתי: "אדוני הרופא, אני הקטנה מאשוויץ." האנשים שליוו אותנו רצו להשכיב אותי בחזרה על הדרגש, אבל הוא שם לב אלי ושאל: "את כאן?" אמרתי: "כן, אדוני, תעזור לי הלאה, בבקשה, אני רוצה לחזור למקום עבודתי, אני בריאה." "את עוד חלשה" הוא אמר, "את עוד לא מסוגלת לעבוד, אני אעביר אותך אם לא יהיה לך חום, לצריף אחר בו נמצאים אנשים בריאים יותר". ביקשתי ממנו להתקרב אלי קצת ואמרתי לו: "אדוני הדוקטור, האנשים פה לא ישאירו אותי הלילה בחיים, אם אתה לא תעשה משהו."

צוות הבלוק שליווה את הרופא לא הבין גרמנית טוב וחשד שאני מלשינה על תנאים קשים בתוך הבלוק.

הרופא התרומם ואמר למלווי: "מחר בבוקר אני רוצה לראות את הקטנה הזאת". בזאת נתן לי פעם נוספת את האפשרות להישאר בחיים.

למחרת הופיע הרופא בבלוק החולים, ראה אותי ונתן פקודה להעביר אותי אל בלוק של חולים במצב טוב יותר. אחת העובדות באה אלי, הביאה לי את נעלי ולקחה אותי על הידיים לצריף ה"מבריאים". שם קיבלו אותי בתימהון ושאלו: "את הידידה של הרופא?" סיפורי כבר התגלגל במחנה, עניתי: "הוא טיפל בי."

העבירו אותי לדרגש שכבר היה תפוס על ידי בחורה אחרת. כשהיא ראתה שמביאים לה שכנה לדרגש, התחננה להישאר לילה אחד לבד, בגלל הצפיפות הקשה. באותו רגע היא הסתכלה עלי וצעקה את שמי. הסתכלתי עליה והכרתי אותה מנויאנדורף. היתה זו מרים. התחבקנו, התנשקנו וכל אלה שעמדו בסביבה שמחו יחד איתנו.

הרגשתי שאני שוב לא לבד, ואני חושבת שזה היה אחד הרגעים המרגשים ביותר שהיו לי בבירקנאו. עד היום הזה מרים ואני חברות טובות מאד. כל פגישה שלנו מלווה בדמעות וכל אחת שואלת את השנייה אם עדיין זכורה לה הפגישה המרגשת בצריף החולים.

ממרים שמעתי שיש עוד חברות שלנו בצריף הזה, ולאחר כמה ימים כשהצלחתי להתחזק מעט, מצאתי את אורה שלא היה לה כוח לזוז, ועוד כמה בחורות משלנו.

נשבענו לעצמנו להחזיק מעמד ולחזור אל חברותינו באושוויץ. הרופא הזה בא עוד פעם אחת, שאל עלי ובדק האם הכל בסדר אצלי.

התלבטתי האם להודות לו, כי אחרי הכל, הוא היה נאצי ושיתף פעולה עם מנגלה. לבסוף החלטתי, ואמרתי בשקט: "תודה, דוקטור." פה בארץ נודע לי, שלפני שנכנסו הרוסים למחנה, התאבד רופא זה בעיר בירקנאו.

לאחר כמה שבועות הוחזרנו אל חברותינו באושוויץ. הפגישה עם מעט הבחורות שעוד נמצאו שם, הייתה מרגשת ביותר. נותרנו בתוך אושוויץ שבע בחורות.

מרחל הגיעה לאושוויץ פתקה, בה הסבירה לנו במילים מועטות שמצבה קשה ביותר והיא מבקשת את עזרתנו.

ישבתי ותכננתי עם אורה הרבה תוכניות איך לנסות לעזור לרחל. להגיד שקיבלנו פתקה ממנה - היה אסור בהחלט. כדי לא להעיק על אורה, תכננתי תוכנית שאותה סיפרתי לגרטל, חברתי, שישבה לידי במתפרה. החלטתי לפנות אל אחד מאנשי ה.ו.ס., בעל דרגה גבוהה, שהיה ממלא מקומו של מפקד אושוויץ, ובפניו ראיתי, לפעמים, סימנים של צלם אנוש.

גרטל ידעה על תכניתי והבטיחה לעזור עד כמה שתוכל. כאשר נכנס איש ה.ו.ס. הזה לחדר העבודה שלנו, עמדנו כולנו דום. הוא נתן פקודה לשבת ואז אני צעדתי כלפיו כמה צעדים. כל המשלחת שהייתה איתו נדהמה וגם הוא עצמו נדהם, כי הרי אסור היה לנו להתקרב אליהם! ברגע זה, שמעתי איר גרטל קמה על רגליה ועמדה ליד השולחן. זאת הייתה עזרתה. הרגשתי שיש לי תמיכה, שאינני לבדי.

הוא שאל: "מה רצונך?" יתר אנשי ה.ו.ס. רצו למנוע ממני כל שיחה איתו אבל הוא הרים את ידו ואמר: "תנו לה לדבר." הסברתי לו שיש לי חברה טובה בבירקנאו, לא סיפרתי, כמובן, איר זה נודע לי, אמרתי שאני מתגעגעת אליה מאד וביקשתי ממנו להביא אותה אלי. "איך?" הוא שאל, "את יודעת מה מספרה?" ומשום שברישום עמדנו אחת ליד השנייה, זכרתי בבירור את מספרה. הוא רשם אותו ואמר: "נראה" ויצא את החדר.

נשארתי עומדת דום מרוב פחד, התרגשות ומתח. אורה באה והובילה אותי חזרה אל כסאי, חיבקה אותי ונשקה אותי.

אחרי כמה ימים חזר אותו איש ה.ו.ס., התקרב אלי ושאל: "האם זאת את שפנית אלי בנוגע לחברתך?" וענית: "כן" ושוב נעמדתי מולו. הוא אמר לי: "אני לא יכול לעזור לך, חברתך איננה. מצאתי את מספרה ברשימת הנפטרים."

הסתכלתי עליו ולא יכולתי להבין זאת. ואז הוא התכופף אלי ואמר בלחש: "אני מצטער" - ויצא מהחדר.

אורה ניגשה אלי, לחשתי לה את דברי האיש ובלב שבור אמרתי לה: "אורה, הוא אמר שהוא מצטער."

ב-18 בינואר 1945, כשהצבא הרוסי עמד שעות מעטות לפני שער אושוויץ, הוצאנו לדרכים.

בשורות של חמש ובקבוצות של מאה נשים, החלה הצעדה, שלאחר מכן קיבלה את השם "צעדת המוות".

היינו אז שלוש שורות כשבכל שורה חמש בנות שלא כולן היו מנויאנדורף, הצטרפו אלינו כמה בנות שביקשו זאת.

צעדה זו בעצם הייתה אמורה לשמח אותנו, כי השארנו מאחורינו את אושוויץ, אך לא כך היה. - הצעדה דרשה מאיתנו מאמץ עליון להחזיק מעמד, עוד יותר מאשר דרשנו מעצמנו בהיותנו באושוויץ.

הקור היה קרוב לשבע-עשרה מעלות מתחת לאפס. לא היינו לבושות בגדים מתאימים, לא היה לנו אוכל, רק מעט לחם, גם מים לא היו וחיינו משלג.

כר צעדנו ביום ובלילה ללא הפסקה, כל הזמן בתקווה שהרוסים עוד יפגשו אותנו. משני צידי הדרך שכבו הרוגים מהטרנספורטים שהלכו לפנינו. גברים ונשים שנחלשו, יצאו מהשורות וכך נורו.

לא היה לנו כוח לדבר אחת עם השנייה, הלכנו והלכנו וחלמנו על חופש.

רק ביום השלישי קיבלנו זמן לנוח בין השעות 15:00 ל 17:00 אחה"צ. עייפות עד מוות, התישבנו בקצה הדרך ונרדמנו מיד. בצעקות העירו אותנו והמשכנו בהליכה הלאה והלאה.

תוך כדי סיפור, אני מזכרת: בבוקר של היום השלישי להליכתנו, הובילו אותנו למכתש גדול, נדמה לי שנאספו שם כל הנשים של כל הצעדות שהלכו לפנינו ואחרינו. אנשי ה.ס.ס. נעמדו מסביב עם מכונות ירייה ורובים. הם הקיפו אותנו ואנחנו נמצאים במרכז, כאשר ניתנה הפקודה לעמוד נוח, הייתי בטוחה שהולכים לירות בכולנו. תמונה זו לא ניתן לשכוח.

בסופו של דבר לא התרחש שם כלום.

קיבלנו פקודה לצאת מן המכתש ולצעוד הלאה. מאוחר יותר שמענו שבהתחלת פברואר 1945 הייתה בגרמניה מהומה גדולה מאד, בעלות הברית נכנסו לגרמניה ומחנות ההשמדה החלו להתחסל. איש לא ידע כיצד לנהוג וגם לא ידעו מה לעשות איתנו, האנשים שבדרכים.

היינו אז בין שתי חזיתות - האמריקאית והרוסית. הגרמנים חיכו להוראות לאן להובילנו או כיצד להשמידנו. ההוראות לא הגיעו וחוסר הידיעה גרם להם למבוכה ולאיבוד שליטה.

דרך ארוכה עוד עברנו עד השחרור, הובלנו דרך ראוונסבריק, מלכוב, לייפציג ועוד... בלילות רעבנו ללא גבול, לא היה לנו יותר כוח ואמון שמסע זה ייגמר.

בלייפציג הוכנסנו לבית-חולים, שכבנו וחיכינו לאיזה שהוא סוף -

שמענו באדישות שהאמריקאים נכנסו לעיר ובאותה שעה הוציאו אותנו אנשי ה.ס.ס. מבית-החולים ושוב הובלנו לדרכים והמשכנו לצעוד.

הכבישים היו מלאים פליטים גרמנים, יחידים ומשפחות עם ילדים שניסו לברוח מן הרוסים בגלל השמועות שהם אונסים ורוצחים אפילו אזרחים חפים מפשע.

בזמן צעדה זו הידלדלו שורותינו. המון נשים נפלו בשעות הצעדה האחרונות, צידי הכבישים היו שוב מלאים בגויות.

אסון חדש ירד עלינו כאשר אווירונים אמריקאיים, או בריטיים טסו מעלינו, ראו את אנשי ה.ס.ס.,

לא זיהו אותנו, ירו והפילו הרבה חללים.

לאט, לאט למדנו להסתתר מפני אווירונים אלה, בתוך תעלות יחד עם אנשי ה.ס.ס. עד שיום אחד הופיע אווירון בודד, טס לאט ובשקט, ירד נמוך מאד, כך שראינו את הטייס ואת היושב לידו. בסימנים בידיהם הראו לנו שהם יודעים שאנחנו עצירים - ושנחזיק מעמד. אותו טייס חזר על הפעולה כמה פעמים. באותו רגע, כשהבנו את סימן הטייס, קיבלנו כוח מחודש ושמחנו מאוד.

ככה הלכנו עוד כמה ימים כל הזמן במעגל גדול בין העיירות אושץ וגרימה כשמסביבנו הגרמנים. עד שבוקר אחד שמענו את איש ה.ס.ס. אומר: "רוצו אל החופש!" ראינו שאנו עומדים מול עיירה בשם אושץ, על הבתים היו תלויים דגלים או סדינים לבנים, שסימנו אח כניעת העיירה לאמריקאים. הפולנים התנפלו על אנשי ה.ס.ס. בזעם גדול.

בהתחלה לא יכולנו להבין מה מתרחש סביבנו, ובתור הערבוביה שפרצה עקב הקריאה לחופש של איש ה.ס.ס., איבדתי אח רוב חברותי שעוד היו יחד איתי.

רצתי עם גרטל, שנשארה עדיין איתי, אל תוך העיר. בכניסה אל העיר עמד גרמני ואמר לנו, שכרגע ישנו עוצר בעיר. האמריקאים מחתימים את העיר על כניעה.

העיר הייתה בידי האמריקאים. דרשנו שיובילו אותנו אליהם, אך הגרמנים שעמדו בכביש לא הירשו זאת. נכנסנו לאולם ריק ונאמר לנו שאחרי העוצר יוציאו אותנו. שכבנו על הריצפה וחיכינו לעזרה שלא הגיעה. אחרי יום יצאתי החוצה וראיתי שכבר עומדות כמה משאיות אמריקאיות וחיילים מחלקים דברי מתיקה לאזרחי העיר. לקחתי את גרטל, נדחקנו והגענו אל המשאיות של האמריקאים. הם נבהלו ממראינו ולא הבינו אותנו. עד אז הם לא שמעו את המילה אושוויץ. הם שלחו אותנו לעיירה אחרת במרחק חמישה-עשר ק"מ מלייפציג ואמרו לנו כי שמעו ששם אוספים את הפליטים ומטפלים בהם.

הגענו לעיר בשם גרימה בכוחותינו האחרונים ומצאנו את ביה"ס שהפך למקום איסוף פליטים. רשמו אותנו, וכשראו שאנו ילידות גרמניה הבטיחו לנו מקומות עבודה.

לא לזה היינו זקוקות, דרשנו קשר מידי עם הצלב האדום. נאמר לנו שבמחנה בוכנוולד לשעבר, יושבים רופאים אמריקאיים יחד עם עצורי בוכנוולד המשחררים והם עוזרים לעצירים ולפליטים המגיעים לשם בהמוניהם. גרטל ואני הלכנו בכיוון בוכנוולד, חלק גדול מהדרך הלכנו ברגל וחלק נסענו ברכבת. הדרך היתה ארוכה מאוד, בערך מאה וחמישים ק"מ.

קיוונו שבבוכנוולד נזכה לעזרה ולביטחון שלהם היינו זקוקות. בדרך פגשנו את אורה ועוד שתי בחורות מנויאנדורף. הפגישה הייתה מרגשת, מלאת שמחה ותקווה שניפגש כולנו גם בארץ-ישראל.

כך התקרבונו למחנה בוכנוולד.

לפני העלייה למחנה בוכנוולד שהיה ממוקם על הר, חיכתה קבוצה גדולה של אנשים לבושים בבגדים אזרחיים. הם אמרו לנו מיד כאשר התקרבונו: "אנחנו עצירי בוכנוולד לשעבר. מאיין אתם?" ענינו מילה אחת: "אושוויץ".

מיד הרימו אותנו, חיבקו אותנו והבטיחו לנו טיפול ועזרה.

קיבלו אותנו בכבוד והסבירו לנו שגם הם עברו שנים בתור עצירים במחנה אך על רקע של היותם קומוניסטים ומתנגדי השלטון.

השקו אותנו, האכילו אותנו בזהירות רבה והביאו אותנו אל הרופאים האמריקאיים שהיו שם. אני נכנסתי ראשונה לבדיקה בחדר הרופאים. הורדתי את בגדי כפי שנתבקשתי. בפינה עמדו כמה רופאים גרמנים. הרופאים הסתכלו עלי ופקדו על הרופאים הגרמנים להתקרב אלי. הרופאים האמריקאיים זעמו על מצב גופי שהיה ירוד ביותר והרופאים הגרמניים הורידו את ראשם. אני אמרתי להם: "תתרחקו ממני, אני רוצה יותר רופאים גרמניים."

מחדר זה יצאנו בהבטחה שנישלח בימים הקרובים לשוויצריה. בחוץ חיכו לנו הגרמנים הקומוניסטים, שהכניסו אותנו לחדר עם מיטות, הביאו לנו בגדים ומים. ישבנו ביחד והרשינו לעצמינו לבכות. מבוכנו נסענו ברכבת לשוויצריה.

בערב ראש השנה, 1945 עמדתי על סיפון אונייה בנמל חיפה. לא יכולתי לשמוח. חשבתי על הורי ואחותי, על רחל ועל כל החברים והחברות שנשארו בדרך.

בעזרת קרובי ואחי, התחלתי להתאושש לאט לאט. וויתרתי על השם הגרמני שלי והחלפתי אותו בשמה של רחל חברתי. רחל, שלא הגיעה בעצמה ושראיתי חובה לעצמי להביא את שמה ארצה. היום, כשאני מסתכלת לאחור, ברור לי שהסיבה העיקרית להישרדותי היא השתייכותי לאותה חברה נפלאה. אף פעם לא הייתי לבד - מלבד השבועות בהם הייתי חולה. קיבלתי עזרה מכל אחד ובאותה מידה גם החזרתי עזרה.

אני יודעת, שלא היינו גיבורים במובן של "גיבורי מלחמה". לא היה לנו נשק ביד וגם לא ידענו להשתמש בו. המאבק שלנו היה מאבק יומיומי על מנת להישאר בחיים.

יכול להיות, שלא רק את, נגה, תקראי את הדברים האלה. לכל אחד, שאולי יקרא את הדברים, אני רוצה להגיד את המילים האלה: לא כפושעים נכנסנו למחנה ההשמדה אושוויץ, אלא רק בגלל היותנו יהודים. זו לא הייתה זכותם של הגרמנים להשמיד אותנו, זכותנו הייתה לחיות ולמען זכות זו נלחמנו!

לך, נגה, אני רוצה להגיד תודה על שנסעת לפולין וראית את המחנות כמו עיניך, ואחרי שישבנו שעות, על כל השתדלותך וסבלנותך להקשיב לי, אני רוצה להגיד - תודה.

אני רוצה שתקראי שיר זה שחובר לכבוד יום שחרורנו לאחר 40 שנה. למפגש קראו "מי היה מאמין".

ארבעים שנה

עין המציק, פקוחה, משגחת,
עלינו לא הפילה פחד.
בסתר "כתיבה" קיימנו.
איש-איש את חברו נחמנו.

ובני, נכדי, כי ישאלני -
לא יבצר ענות ממני.
הנה רעי, הבט נא בם:
הם במבחן עמדו כולם.

המדריכים עמדו בפרץ,
תמיד הושיטו יד עוזרת,
היינו משפחה אחת,
וכך נצבנו לבלי חת.

כיום בחוג נחג יחדיו.
ידענו סבל לא לשוא.
על פתרונו בא החלום:
אנחנו בני-חורין כיום.

תוך ארבעים שנה אנחנו
בארץ דף חדש פתחנו.
הגדם ששרד הפריח
הצמיח נצר - והצליח.

ובספרנו עברנו
נשא נא בגאון דברנו:
גבור אמת יוכר לא רק בקרב
גבור - מי שנשאר אדם בכל מצב.

תרגום: יוסף אחאי

מי מלל? מי פלל?
אך הנס התחולל,
ומקץ שנות ארבעים
שוב אנחנו מתראים.

נטשנו בית-הורים בעיר,
יצאנו לשדה, לניר,
כשעל מצחנו טל הנער,
ובלבבנו-זך וטהר.

רצון אדיר, רעיון נשגב
אז פעמו בכל לבב.
חברנו יחד ובתום
נשארנו ככה עד היום.

תורה, שירה, חיי עמל
והשתלבות בתוך הכלל,
לפעל, לגאל ולהגאל,
לבנות את ארץ ישראל.

בברית רעים חברנו יחד,
החבצלת הפורחת
ונס ציון-וכך לוכדנו,
ובמצוקה בעז עמדנו.

התקווה ו"שלשלת" שרנו
וב"תחזקנה" התגברנו,
כבתפלה זכה, נוהרת,
על כל שעה מרה קודרת.

מדת-עניו היה גורע
חבר רעב לאח, לרע.
הוא לא גרע ממנו עין,
למצאו השקהו מים.

אלה שמות המקומות בהם צעדה ונסעה סבתא ב"צעדת המוות", לפי סדר כרונולוגי:

1. אושוויץ
2. גליוויץ
3. רבנסבריק
4. מלחוב
5. לייפציג
6. אושץ
7. גרימה
8. בוכנוולד

סיכום

בזאת אני מסיימת את עבודתי שעסקה ברובה בסיפורה של סבתא. עבודה זו צמחה ועלתה לאור עברה הכואב של סבתא.

היו פעמים בהן שמעתי סיפורים וקטעים מעורפלים ובלתי מובנים שהיו חלק קטן מ"פאזל" גדול שעדיין לא יכולתי להרכיב.

הסיפור עבר תחנות רבות עד לנסיעה שלי לפולין שהייתה צעד להכרת מקומו הפיזי של הסיפור וגרמה אצלי להעלאת שאלות חדשות.

השלמת סיפורה של סבתא והבנתו על משמעויותיו הרבות, איפשרה לי עבודה זו.

לעיתים הייתי שואלת את עצמי עם איזה דבר משמעותי אסיים את בית-הספר, מה יסכם את שתיים-עשרה שנות לימודי? והיום אני יודעת שעבודה זו אומנם מסכמת שתיים-עשרה שנות לימוד, אך יותר מזה, היא מסכמת שבע-עשרה שנות חיים במחיצתה של סבתא ומסמלת את תחילת המסע להבנת עברה.

בהיותי בפולין הרגשתי באמת מהו כוחה של קבוצה. השותפות בחוויות והעזרה ברגעים הקשים נראים לי כיום מקבילים, במידה מסוימת, לסיפורה של סבתא.

אמנם נסיבות היותנו שם היו שונות, אך לשתינו מכנה משותף: ללא קבוצה שתומכת, מעודדת ועוזרת לא היינו מצליחות לעמוד בפני המקום הזה. במשך הסיור בפולין ובאושוויץ בפרט, ניסיתי לדמיין את עצמי נמצאת בתקופה ההיא, ולפעמים אף במקומה של סבתא. כל מיני תמונות עברו בראשי, אך מרובן ניסיתי להפטר מחשש שאגיע למצב נפשי שממנו יהיה לי קשה לצאת. לא על הכל דיברתי עם החברים מהמשלחת שלי, כי ידעתי שהרקע שלנו שונה ודברים שבשבילי הם ברורים מאליהם, לחבר זה או אחר יכולים להיות בלתי מובנים ואף לא הגיוניים. בעבודה הקודמת, שהתחלתי ולא סיימתי, הצגתי לחברי המשלחת לפני הנסיעה לפולין מספר שאלות, אחת מן השאלות היתה זאת: "איך אתה חושב, היית נוהג לו היית במקומם של אותם עצירים במחנה ההשמדה?"

כיום אינני מבינה איך יכולתי לשאול שאלה כזאת, משום שאדם אינו יכול לדעת את תגובותיו ברגעים קשים וקיצוניים כאלה. התגובות לעיתים היו שונות בתכלית גמורה מהתנהגותו של אותו אדם לפני כניסתו למחנה ההשמדה.

ויקטור פרנקל מצטט בספרו "האדם מחפש משמעות" אימרה של לסינג: "תגובה לא תקינה על מצב לא תקין היא בגדר התנהגות תקינה",

מסיבה זו איננו יכולים לדון אותם אנשים ולאמר עליהם כי "הלכו כצאן לטבח". אין איש אשר יודע איזה מאבקים עברו העצירים, אם כקבוצה ואם כל אחד עם עצמו. יום יום הציבו לעצמם מטרות ואתגרים שאותם רצו להגשים, והם נתנו להם כוח להמשיך במאבק לחיים.

אדם היה צריך למצוא תכלית לחייו בנסיבות אלה ולקבל על עצמו את האחריות הנובעת מכך.

במחנה התחדדו התחושות והחושים במידה רבה ולעיתים בזכותם, ניצלו חיי אדם.

העציר היה חייב לפעול בזהירות רבה מפני שכל טעות קטנה היתה יכולה לעלות לו בחייו.

דוגמה לכך ניתן לראות בסלקציה בה נשלחה סבתא לצד החולים ושאת משמעותה האמיתית לא ידעה, ובכל זאת בגלל "תחושה לא טובה" כמו שכינתה אותה סבתא, החליטה לעשות מעשה אמיץ ומסוכן ביותר שלאחר מכן התברר שהציל את חייה.

דבר נוסף שעזר לסבתא היה האומץ שגילתה כשהעיזה לדבר עם אותם מפקדים גדולים ומפחידים שהטילו מורא על המחנה כולו, למרות שאני בטוחה שלא היה לה קל לעשות זאת.

כנראה, שגם בין הנאצים, שהיו כה אכזריים וחסרי רגש אנושי, נמצאו כאלה שהראו לעיתים שמץ של

צלם אנוש, שבזכותו נשארו עצירים בחיים. ניתן לשער שאנשים אלה הגיעו למחנה לא מרצונם ולכן, אולי, לא היו שלמים עם תפקידם. דוגמאות לכך אפשר לראות בסיפורה של סבתא בו היא מתארת את המקרה עם הרופא שהציל אותה פעמים אחדות ועם שחרור המחנה התאבד, בידועו שלא יהיה לו כל מפלט גם אם כל שקרה היה בניגוד לרצונו.

פעם נוספת בה התגלתה אנושיות אצל נאצי במחנה, הייתה במקרה של המפקד ש"נשלח" על ידי סבתא לבירקנאו, לחפש את חברתה רחל, חזר עם ההודעה העצובה - ואמר שהוא "מצטער", הוא הביע רגשות! דבר שהיה נדיר ביותר. הגבורה שהייתה לסבתא ברגעים קריטיים אלו של חייה, לא ניתנת למדידה, ובזכות אומץ רב והעזה זו שאין לה שיעור, נשארה סבתא שלי בחיים.

גם בתנאים הקשים של המחנה, היו עצירים שהצליחו לשמור על ערכי המוסר שעליהם חונכו. בשואה התחזקו גילויים של הקרבה עצמית למען הזולת, עזרה הדדית ועוד דרכי התנהגויות נעלות של בין אדם לחברו, שבתנאי חיים רגילים אינם באים לידי ביטוי משמעותי כל כך.

ללא חבר ותמיכה, קשה היה להישאר בחיים במציאות המרה של המחנה.

היו כאלה שנטשו את חברם בשעת צרה בכדי להתפנות לדאגה לעצמם, אך לעומתם היו רבים שתמכו ועזרו לחבר גם אם סיכנו בכך את חייהם,

סיבות רבות נמצאו לכך, שלמרות התנאים הקשים והסבל הרב בתקופת השואה, האנשים רצו לחיות ואף הצליחו בכך.

ליצר חיים זה אין כל הסבר הגיוני. הוא מתגלה רק במצבים בהם עצם הקיום נמצא בסכנה, גם הגוף מתחסן, כנראה, ולומד להסתגל למצב החדש.

למרות שעסקתי הרבה, בשואה והשלכותיה בשנות הלימודים האחרונות בביה"ס, למדתי וצברתי ידע בנושא, אני מרגישה שיש עוד הרבה דברים שנותרים ממני, ובעצם, כמו בכל נושא שלומדים וחודרים לעומקו, מגלים עולם עשיר המעורר עוד ועוד שאלות.

בעבודה זו בטאתי את רגשותי בצורה חריפה ביותר. אף פעם לא חשבתי שאוכל לעשות זאת. ועל כך אני גאה.

אני רוצה להודות לסבתא על שהסכימה להיענות לבקשתי וסיפרה לי את סיפורה, הסבירה והייתה סבלנית.

וכמובן, לאורלי, שליוותה אותי בעבודה והמריצה אותי עד לשלב הגמר.

אני רוצה לשתף את הקוראים במשהו מענין שגיליתי במהלך כתיבת העבודה ולפני כשלוש שנים נוכחתי שהסיפור מקבל תוקף, צבע וחיים...

בסיפורה סבתא מספרת: "לילה אחד שכבתי על משכבי עם רחל, קרוב לאשנב. התעוררנו למשמע צעקות איומות של ילדים, נביחת כלבים וצעקות אנשי ס.ס. ודרך האשנב נגלה לפנינו מחזה איום". כאשר שאלתי מה ראו, לא הסכימה סבתא לספר לי. לא עזרו תחנוני וסבתא נשארה בעמדתה שהיא לא מתכוונת לספר לי מה ראתה באותו לילה.

אני, שהייתי סקרנית מאוד לגבי זה, התחלתי לחפש בחדר העיון (הספריה של בית הספר). פתחתי את כל הספרים שהיו בנושא "השואה" וחיפשתי... זה היה כמו לחפש "מחט בערימת שחת" דבר שלא ידעתי כיצד לחפש אותו... לבסוף באורח פלא מצאתי את הסיפור. מעולם לא סיפרתי לסבתא שמצאתי את הסיפור ושאני יודעת מה קרה שם. הסיפור היה: שבאותו לילה הגיע טרנספורט שלם רק של ילדים מצרפת וכל הטרנספורט ללא סלקציה הובל להשמדה מיידית בתאי הגאזים. לא רשמתי זאת אז ולא יכולתי להכניס את הנתון הזה לעבודה, כך שאין לי היום כל יכולת למצוא זאת שוב, אבל אז קרה דבר שהפתיע אותי כאשר כבר כמעט ושכחתי מהסיפור הזה.

לפני כשלוש שנים, נכנסתי לכיתה בבית הספר שבו אני מלמדת לשמוע עדות של ניצול שואה, שהוא אבא של סגנית המנהל בבית הספר, שהיה ילד בצרפת בתקופת השואה.

בעדותו אני שומעת שהוא היה אמור לעלות יחד עם אחותו הגדולה ואחיו התאום לרכבת ילדים שיצאה מאזור לימוז' בצרפת בדרכה לחופשה/מחנה קיץ לילדים יהודים בשוויצריה. הילדים הגיעו לבדם לתחנת הרכבת לאחר, שאמם אמרה להם על איזו רכבת לעלות ובאיזו שעה. הילדים ראו שיש עוד זמן, והחליטו לצאת לטייל בסביבה. הילדים כמו שרק ילדים יכולים להיות, שכחו את עצמם קצת, וכאשר חזרו נוכחו לדעת שהרכבת כבר עזבה את התחנה. הם חזרו הביתה בוכים ועצובים, ולא ידעו מה לומר לאמם. אמם, שראתה אותם עצובים כל כך, אמרה להם: "הכל לטובה" וטוב שחזרו הביתה. לימים נודע להם גורלה האכזר של אותה רכבת ילדים שהיתה בדרכה מצרפת לשוויצריה והגרמנים הסיתו את מסלולה הישר לאושוויץ. בסקרנותם הרבה לצאת ולטייל בסביבה הצילו הילדים את עצמם מהגורל האכזר שחיקה להם בהמשך המסע.

כאשר שמעתי את הסיפור הייתי מוקסמת, והיתה לי הרגשה שאני מכירה את המשך הסיפור. סיפרתי לאותו ניצול את הסיפור מפי סבתא שלי ואת כל הגילויים שלי והתרגשנו מאוד.

ביבליוגרפיה:

בוריבסקי, אורה, זכרונות מימי השואה, מתוך ניב הקבוצה, 1957.

גוטמן, ישראל, אנשים ואפר - ספר אושוויץ-בירקנאו, השומר הצעיר מרחביה. 1957, עמ' 28-32; 36-34; 66; 70; 233; 240.

זריז, רות, הכשרת נויאנדורף עד אפריל 1943, מתוך דפים לחקר תקופת השואה, אוני' חיפה 1987, כרך ה', עמ' 139-151.

מי היה מאמין? זכרונות מהכשרות בגרמניה ומימי מחנות הריכוז, נצר-סירני, 1985.

פראנקל, ויקטור, האדם מחפש משמעות, דביר 1970, עמ' 51-57; 30-35; 39-48 '.

קראוס, א.; קולקא, א. בית-חרושח למוות - אושוויץ, יד ושם, ירושלים, 1960, עמי 33-39; 83-91.

מפת - מרכז אירופה - מחוך אטלס פיסי, מדיני וכלכלי, ברוור, יבנה 1962, עמי 44-45.

צילום- אושוויץ-בירקנאו מחוך קראוס וקולקא, בית חרושת למוות - אושוויץ, כנ"ל, עמי 24-25.

תרשים - מחנה בירקנאו מתוך קראוס וקולקא, כנ"ל.

שיחות עם סבתא - רחל מוזס.

הילדה, אמה של סבתא, אחותה לילי, אחיה דוד וסבתא צמודה לאמא.

סבתא ביום הולדתה ה-90 שלה.

יום הולדת 95 לסבתא, רוב השבט.

סבתא והנכדים

סבתא ואני